

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРКАСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ,
СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ І МИСТЕЦТВА**

Кафедра дошкільної освіти

Магістерська робота

**ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ У МАЙБУТНІХ
ВИХОВАТЕЛІВ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ**

Виконала: студентка II курсу ОС «магістр»

Галузь знань: 01 – Освіта

Спеціальність: 012 – «Дошкільна освіта»

(заочна форма навчання)

Бондаренко Яна Вікторівна

Керівник: канд. пед. наук, ст. викладач

Лугіна Олена Віталіївна

Рецензент: док. пед. наук, доцент

Ніколаєску Інна Олександрівна

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. КОМУНІКАТИВНА КУЛЬТУРА ВИХОВАТЕЛЯ В ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ	7
1.1 Поняття «комунікативності» та «комунікативної культури» у психолого-педагогічних дослідженнях	7
1.2. Комунікативна культура в системі професійних вимог до особистості вихователя.....	15
Висновки до розділу 1.....	29
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ ВИХОВАТЕЛЯ ЗДО	31
2.1. Стан сформованості комунікативної культури у майбутніх вихователів ЗДО (результати констатувального етапу педагогічного експерименту).....	31
2.2. Шляхи формування комунікативної культури вихователя ЗДО (організація і перебіг формувального етапу педагогічного експерименту)...	41
2.2.1. Інтерактивні технології у процесі формування комунікативної культури майбутнього вихователя.....	41
2.3. Результати дослідно-експериментальної роботи і методичні рекомендації майбутнім вихователям щодо формування комунікативної культури	57
Висновки до розділу 2.....	66
ВИСНОВКИ	69
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	73
ДОДАТКИ	80

ВСТУП

Актуальність дослідження. В умовах перебудови сучасної системи освіти на засадах гуманізації проблема професіоналізму педагогів набуває виняткового значення. Значущою у цьому зв'язку виявляється комунікативна компетентність вихователів ЗДО, адже саме зміст і особливості взаємовідносин учасників педагогічного процесу визначають можливість досягнення завдань професійного становлення особистості вихователя.

З урахуванням сучасних тенденцій розвитку соціуму найбільший попит у будь-якій сфері професійної діяльності мають фахівці, які не тільки відзначаються високим професіоналізмом, але й володіють культурою мовлення. Професійна підготовка майбутніх вихователів у вищому навчальному закладі передбачає формування професійно важливих якостей, що входять до професійної компетентності, де з-поміж основних виступає комунікативність. У більшості розвинених країн світу спеціальна мовленнєва підготовка молоді є обов'язковим компонентом змісту освіти. Так, у США викладання риторики посідає центральне місце в навчальних планах загальноосвітніх і вищих навчальних закладів. В її основу покладено вчення про доцільну побудову мовленнєвого процесу. Причому передбачається проведення як теоретичних, так і практичних занять. Випускники педагогічних вищих навчальних закладів мають бути готовими до успішного спілкування у фахових та повсякденних ситуаціях, мати сформовані навички організації ділової комунікації, удосконалену культуру професійного мовлення, навички етикету службової взаємодії.

Аналіз досліджень та публікацій, присвячених культурі мовлення, засвідчив, що дослідники розглядають як суто мовні його особливості (ступінь оволодіння нормами, які діють в конкретну епоху), так і позамовні (знання законів мислення, практичний досвід мовця, віковий, життєвий, і мовленнєвий, психічний стан мовця, мету, націленість на спілкування і таке інше). Перший напрям досліджувався у таких аспектах: складні випадки

вживання слів, стилістика та культура мови (В. Свінцицька), мовна стилістика культура мови і стилістика (М. Пентилюк), культура усного мовлення (Л. Савенкова), культура української мови, основи культури мовлення (Г.Онкович, В. Пасинок), явище інтерференції в умовах білінгвізму (К. Крутій). Позамовні особливості культури мовлення стали предметом дослідження комунікативної лінгвістики (Ф. Бацевич). Все більше уваги приділяється дослідженням взаємозв'язку мови й мислення, впливу мови на психічний розвиток людини, психологічну зумовленість мовних явищ (І. Кардаш).

Актуальність і недостатня розробленість проблеми зумовили вибір теми магістерської роботи: «Формування комунікативної культури у майбутніх вихователів закладу дошкільної освіти».

Мета дослідження – науково обґрунтувати шляхи формування комунікативної культури у майбутніх вихователів закладу дошкільної освіти.

Відповідно до висунутої мети були визначені наступні **завдання** дослідження:

- 1) розглянути поняття «комунікативності» та «комунікативної культури» у психолого-педагогічних дослідженнях;
- 2) з'ясувати рівень комунікативної культури в системі професійних вимог до особистості вихователя;
- 3) дослідити стан сформованості комунікативної культури у майбутніх вихователів ЗДО;
- 4) визначити шляхи формування комунікативної культури вихователя ЗДО;
- 5) з'ясувати вплив інтерактивних технологій у процесі формування комунікативної культури майбутнього вихователя;
- 6) розробити методичні рекомендації майбутнім вихователям щодо формування комунікативної культури.

Об'єкт дослідження – комунікативна культура майбутніх вихователів закладу дошкільної освіти.

Предмет дослідження – шляхи розвитку професійних комунікативних якостей майбутніх вихователів закладу дошкільної освіти.

Для реалізації поставлених у роботі завдань використовувалися наступні **методи**: теоретичні – аналіз психологічної, педагогічної, дидактичної та навчально-методичної літератури, програмно-методичних матеріалів з проблеми розвитку професійних комунікативних якостей майбутніх вихователів закладу дошкільної освіти, з метою визначення об'єкта, предмета, завдань дослідження, обґрунтування педагогічних умов; емпіричні – анкетування, бесіди, індивідуальне опитування, діагностика, педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний і контрольний етапи) з метою розвитку професійних комунікативних якостей майбутніх вихователів закладу дошкільної освіти; методи математичної статистики – кількісний та якісний аналіз експериментальних даних.

Наукова новизна роботи полягає: в уточненні і конкретизації понять «комунікативності» та «комунікативної культури» вихователя ЗДО.

Теоретичне значення дослідження полягає у виявленні системи умов і чинників, що впливають на ефективність реалізації комунікативного потенціалу вихователя (рівень розвитку комунікативних знань і вмінь, наявність професійно важливих комунікативних здібностей і якостей у майбутнього спеціаліста, рівень його психологічної готовності здійснювати даний вид діяльності. Результати дослідження дають можливість доповнити існуючі уявлення про шляхи розвитку професійних комунікативних якостей вихователя.

Практичне значення дослідження. Отримані в роботі дані і розроблені на їх основі рекомендації можуть бути використані викладачами та студентами педагогічних вузів, вихователями в своїй професійній діяльності.

Теоретико-методологічною основою дослідження виступили праці зазначених вище українських та зарубіжних вчених.

Структура та обсяг магістерської роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів, загальних висновків списку використаних джерел (77 позиції) та додатків. Загальний обсяг роботи 102 сторінок.

РОЗДІЛ 1. КОМУНІКАТИВНА КУЛЬТУРА ВИХОВАТЕЛЯ В ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

1.1 Поняття «комунікативності» та «комунікативної культури» у психолого-педагогічних дослідженнях

Професійно-педагогічна комунікація ставить специфічні вимоги до якостей особистості вихователя, найважливішою серед яких є комунікативність як необхідна передумова успішної й активної роботи з педагогічною інформацією – інформацією, спрямованою на навчання і виховання дошкільників.

Комунікативність (лат. *communicatio* – зв'язок, повідомлення) – сукупність істотних, відносно стійких властивостей особистості, що сприяють успішному прийому, розумінню, засвоєнню, використанню й передаванню інформації [47, с. 94].

Комунікативність може виявлятися через: *гіперкомунікативність* – намагання стати центром спілкування, неадекватне усвідомлення позиції партнерів, ігнорування їх кутів зору; *гіпокомунікативність* – нездатність нормально контактувати, організовувати зворотний зв'язок із співрозмовником [32, с. 22]. Якщо гіперкомунікативність робить співрозмовника надокучливим, то за гіпокомунікативності розмова, як правило, згасає, партнери в процесі спілкування відчувають внутрішній дискомфорт і незадоволення його результатами. Обидві форми прояву комунікативності не відповідають вимогам до спілкування вихователя.

Г. Почепцов зазначає, що комунікативність – це одна з головних властивостей особистості, що є, по-перше, основою формування особистості, по-друге, підвалиною будь-якої діяльності, особливо – педагогічної. Всі сучасні педагогічні концепції (педагогіка співробітництва, гуманістична педагогіка, особистісно орієнтована педагогіка) ґрунтуються на демократичному, рівноправному і гуманному спілкуванні та формуванні суб'єкт-суб'єктних взаємин у педагогічному процесі. Власне, характер

цього спілкування надає їм особливого забарвлення: високої емоційної насиченості, виразного виховного відтінку, особистісно-гуманного підходу до вихованців тощо. Здібності проявляються в «...умінні вихователя встановлювати педагогічно доцільні взаємини з дітьми, їхніми батьками, колегами, керівниками навчального закладу» [41, с. 19].

Також у дослідженнях Г. Назаренко, Н. Мойсеюк, З. Калмикової вказується на те, що майстерність слова є «обов'язковим компонентом у діяльності педагога, хоча їй досі відводиться другорядне місце у комплексі професійно-педагогічних умінь [33, с. 36].

З. Калмикова наголошує на необхідності розвитку нової галузі педагогічної науки – теорії і технології виконавсько-мовленнєвої діяльності педагога, яка, на її думку, вимагає відродження національної риторичної спадщини, формування національної школи красномовства, викладання курсу риторики в школах нового типу, вищих навчальних закладах України з метою виховання культури риторичної особистості в системі народної освіти через концепцію гуманітаризації і гуманізації неперервної освіти [22, с. 39].

Окрім комунікативності в педагогіці існує суміжне поняття «педагогічне спілкування» – це безпосередня форма прояву комунікації у навчально-виховному процесі між педагогом та вихованцями, яка спрямована на формування і розвиток особистості вихованця, спільне вирішення різноманітних педагогічних завдань, створення умов для реалізації творчих здібностей та сприяння самоактуалізації [30, с. 50]. У зв'язку з такою дефініцією педагогічного спілкування доречні слова Ш. Амонашвілі: «спілкування є основою, і сутністю, і інтегральним методом виховання» [1, с. 29] і підхід В. Сухомлинського, який мудрість педагога вбачав у збереженні довіри дитини до нього, в її бажанні спілкуватися з педагогом як із другом і наставником. На його думку, слово педагога має бути спрямоване не до слуху дитини, а до її серця. «Сумісність у процесі спілкування педагога з дітьми ґрунтується на

принципах доброзичливості, принциповості і відповідальності. У процесі спілкування педагог повинен обов'язково збагачувати дітей інтелектуально, морально, естетично, діяльнісно. Спілкування обов'язково передбачає формування у педагога і дітей образів один одного і понять про особистісні властивості кожного учасника спілкування...» [49, с. 122] Отже, яке спілкування, таке і виховання, відповідно, це спілкування має бути життєрадісним, гуманним, людським, емоційним і оптимістичним. Спілкування відбувається, переважно, за допомогою слова. Російський філософ О. Лосев сказав так: «Слово – могутній діяч думки й життя, слово піднімає уми й серця... Слово рухає народними масами... слово пробуджує свідомість, волю, глибину почуттів, робить слабку людину героєм, злиденне існування – титанічним устремлінням... Ім'ям і словами створений і стоїть світ» [цитую за 1, с. 55].

Види комунікативності та їх класифікація:

1. Інтелектуальна комунікативність – процес міжособистісного сприйняття і встановлення взаєморозуміння, знаходження спільної мови. Комунікативність реалізується в здатності групи створювати оптимальні шляхи взаємoinформації у визначенні спільних позицій, суджень, прийняття групових рішень. Ідеальним еквівалентом інтелектуальної комунікативності є здатність членів групи розуміти один одного з півслова.

2. Емоційна комунікативність – міжособистісні зв'язки емоційного характеру, динамічний процес переважаючого емоційного настрою групи, її емоційні потенціали. Емоційна комунікативність проявляється в реалізації народної мудрості: «Розділена радість – дві радості, розділене горе – півгоря».

3. Вольова комунікативність – здатність групи протистояти труднощам і перешкодам, її своєрідна стресостійкість, надійність в екстремальних ситуаціях.

4. Референтні за емоційною комунікативності – еталонність емоційної атмосфери групи для особистості і її задоволеність цією атмосферою.

5. Інтрагрупова активність за емоційною комунікативності – емоційний вплив на особистість усередині групи.

6. Інтрагрупова активність по вольовій комунікативності – здатність групи максимально активізувати своїх членів у вольовому та інтелектуальному відношенні в екстремальних ситуаціях.

7. Референтні по вольовій комунікативності – підвищення еталонності групи, підкреслене дотримання норм, цінностей, традицій групи в екстремальних умовах [45, с. 94].

Головними ознаками педагогічної комунікації на суб'єкт-суб'єктному ґрунті є:

1. Особистісна орієнтація співрозмовників – готовність бачити і розуміти співрозмовника; самоцінне ставлення до іншого. Враховуючи право кожного на вибір, ми повинні прагнути не нав'язувати думку, а допомогти іншому обрати власний шлях розв'язання проблеми. У конкретній ситуації це може реалізуватися за допомогою різних прийомів. Так, до класу прийшов новий учень, хвора, нервова дитина. Він може навіть заспівати на уроці. Коли це сталося вперше, діти засміялися, вдруге – вихователь зауважив: «Андрієві дуже хочеться співати, і він не може стримати себе. Давайте не будемо відволікатися». Делікатне зауваження зберегло гідність дитини і педагога, показало недоречність поведінки і спонукало до роботи.

2. Рівність психологічних позицій співрозмовників. Хоча вихователь і діти нерівні соціально (різні життєвий досвід, ролі у взаємодії), проте для забезпечення активності дітей, через яку ми можемо сподіватися на розвиток їх особистості, слід уникати домінування педагога і визнавати право дитини на власну думку, позицію, бути готовим самому також змінюватися. Діти хочуть, щоб з ними радилися, зважали на їхні міркування, і завдання вихователя – враховувати цю потребу.

3. Проникнення у світ почуттів і переживань, готовність стати на позицію співрозмовника. Це спілкування за законами взаємної довіри, коли партнери дослухаються один до одного, поділяють почуття, співпереживають.

4. Нестандартні прийоми спілкування, що є наслідком відходу від суто рольової позиції вихователя. Залежно від того, реалізовано принцип суб'єкт-суб'єктної чи суб'єкт-об'єктної взаємодії, спілкування постає як функціонально-рольове або особистісно зорієнтоване [45, с. 95]. Функціонально-рольове спілкування вихователя – суто ділове, стандартизоване, обмежене вимогами рольової позиції. Головна мета його забезпечення виконання певних дій. Особисте ставлення педагога й дитини не враховується й не виявляється. Особистісно орієнтоване спілкування вихователя передбачає виконання нормативне заданих функцій з виявом особистого ставлення, своїх почуттів. Головна мета впливу – розвиток дошкільників. Особистісно орієнтоване спілкування – складна психологічна взаємодія. Як видно з його визначення, вихователь, який організує стосунки з дітьми таким чином, спрямований не стільки на виконання нових завдань, скільки на розвиток дошкільників за допомогою певних дій, форм роботи.

Існує багато визначень поняття «комунікативна культура». Розглянемо деякі з них. А. Омеляненко у своєму дослідженні розглядає комунікативну культуру як «складне динамічне особистісне утворення, що відображає соціально зумовлений рівень розвитку особистості, її готовність до комунікативної діяльності, систему поглядів і дій, які забезпечують задоволення потреб самореалізації та спосіб досягнення цілей у спілкуванні, плідну доброзичливу взаємодію людей у різних сферах життєдіяльності» [36].

Л. Артемова трактує комунікативну культуру як «динамічне, структурно-рівневе особистісне утворення, представлене досягненнями у пізнанні себе, внутрішніми цінностями індивіда, комунікативними знаннями, осмисленістю емоцій, комунікативно значущими якостями особистості, що обумовлює взаємодію з навколишнім світом, орієнтовану на загальноприйняту норму культурного фону сучасного соціокультурного середовища» [2, с. 12].

Говорячи про комунікативну культуру вихователя, треба мати на увазі, що частина цієї культури – уміння говорити зразково – є культуро

специфічною, такою, що відображає особливості професійної діяльності педагога. Вища педагогічна школа вирішує задачу професійної мовної підготовки майбутніх вихователів через курси педагогіки, психології, спеціальних методик.

Основне завдання комунікативної культури педагога можна визначити як формування таких правил спілкування, що сприяють взаєморозумінню людей у процесі навчання і виховання, взаємозбагаченню духовними цінностями.

Формування цінностей комунікативної культури у педагогів передбачає: оволодіння національно-історичним досвідом освітянської діяльності; аналіз впливу релігійних і культурних цінностей на професійну поведінку вихователя; з'ясування взаємовпливу комунікативної і загальнолюдської культур; вивчення проблеми соціальної відповідальності родини, ЗДО, оточення; підтримка, дотримання та створення етичних принципів з широкого кола соціальних, побутових, організаційних ситуацій.

Так, поняття «комунікативна культура майбутніх вихователів» є багатокомпонентним особистісним утворенням. Крім того, слід зазначити, що її формування є динамічним, складним та керованим процесом. Вважаємо комунікативну культуру складовою (компонентом) професійної та педагогічної культури педагога, тому ототожнюємо її з професійним і педагогічним спілкуванням. Отже, рівень комунікативної культури визначається як рівень усної сформованості комунікативної компетентності та мовної, мовленнєвої, соціолінгвістичної компетенцій, а також здатності до самоосвіти. Так, комунікативна компетентність – здатність особистості застосувати у конкретному спілкуванні знання мови, способи взаємодії з навколишніми і віддаленими людьми та подіями, навички роботи у групі, володіння різними соціальними ролями [6, с. 27]. Комунікативна культура є динамічним особистісним утворенням, адже поєднує мистецтво слухання і мовлення, об'єктивного прийняття правильного розуміння дитини, сприяє

побудові взаємовідносин, досягненню ефективної взаємодії, керуючись спільними інтересами [6, с. 28].

Комунікативна культура виконує важливі функції: інформаційну (обмін інформацією між суб'єктами комунікації), інтерактивну (здатність презентувати і відстоювати власну думку); емоційну (створення сприятливої атмосфери під час комунікації). Крім того, педагог має під час мовленнєвої діяльності відчувати емоційний стан партнера через невербальні ознаки; керувати своїм психічним станом під час спілкування з іншими. Вважаємо, що важливими показниками сформованості комунікативної культури є розвиток комунікативної компетентності, комунікативних умінь, здібностей і якостей. Так, педагог повинен знати норми і правила спілкування; має бути ініціативним у спілкуванні, активізувати партнерів до цієї діяльності; знати культурні традиції, етичні, естетичні й моральні норми, враховувати індивідуальні та вікові особливості співрозмовників. Всі ці характеристики відіграють особливе професійне значення для майбутнього вихователя ЗДО. Крім уміння говорити, вихователь має навчитися слухати співрозмовника, а це означає не просто мовчати, а активно слухати для участі в розмові, її продовження, а це потребує концентрації уваги, розуміння почутого.

Говорячи про комунікативну культуру вихователя, треба мати на увазі, що частина цієї культури – уміння говорити зразково – є культуро специфічною, такою, що відображає особливості професійної діяльності педагога. Вища педагогічна школа вирішує задачу професійної мовної підготовки майбутніх вихователів через курси педагогіки, психології, спеціальних методик.

Основне завдання комунікативної культури педагога можна визначити як формування таких правил спілкування, що сприяють взаєморозумінню людей у процесі навчання і виховання, взаємозбагаченню духовними цінностями.

Формування цінностей комунікативної культури у педагогів передбачає:

- оволодіння національно-історичним досвідом освітянської діяльності;
- аналіз впливу релігійних і культурних цінностей на професійну поведінку вихователя;
- з'ясування взаємовпливу комунікативної і загальнолюдської культур;
- вивчення проблеми соціальної відповідальності родини, ЗДО, оточення; підтримка, дотримання та створення етичних принципів з широкого кола соціальних, побутових, організаційних ситуацій [8, с. 43].

Отже, комунікативність – це процес взаємодії між людьми, в ході якої виникають, виявляються і формуються міжособові стосунки. Комунікативність передбачає обмін думками, відчуттями, переживаннями і тому подібного. Кажучи про таке явище як комунікативність особистості, слід мати на увазі, що це явище необхідно розглядати не лише як сукупність деяких характерологічних властивостей і якостей, що дозволяють здійснювати процес спілкування, але і те, що комунікативність особистості є компонентом мотиваційно-потребної сфери. Це має на увазі собою те, що комунікативність вимагає наявності відповідної спрямованості особистості, що визначає соціальну і етичну вагу особистості, її потреби, інтереси, переконання, ідеали і відповідні ціннісні орієнтації, як правило, що не безпосередньо мотивують поведінку, а що виконують координуючу функцію, у тому числі і «фільтруючу». Поняття «комунікативна культура майбутніх вихователів» є багатокомпонентним особистісним утворенням. Крім того, слід зазначити, що її формування є динамічним, складним та керованим процесом. Вважаємо комунікативну культуру складовою (компонентом) професійної та педагогічної культури педагога, тому ототожнюємо її з професійним і педагогічним спілкуванням.

1.2. Комунікативна культура в системі професійних вимог до особистості вихователя

Успішне вирішення завдань національного виховання безпосередньо пов'язане з удосконаленням підготовки педагогів, їх професійної майстерності, ерудиції і культури. Жодна інша професія не ставить таких вимог до людини, як професія педагога, вчителя, вихователя. Педагог зобов'язаний бути яскравою, неповторною особистістю, носієм загальнолюдських цінностей, глибоких і різноманітних знань, високої культури; прагнути до втілення в собі людського ідеалу.

Особливі професійні і суспільні функції вихователя, необхідність бути завжди на виду у найоб'єктивніших суддів – своїх вихованців, зацікавлених батьків, широкої громадськості пред'являють підвищені вимоги до особистості вихователя, його морального обличчя. Вимоги до вихователя – це імперативна система професійних якостей, які визначають успішність педагогічної діяльності.

Практична педагогічна діяльність лише наполовину побудована на раціональних технологіях, друга її половина – мистецтво. Тому перша вимога до професійного педагога – наявність *педагогічних здібностей* [10, с. 77]. При цьому виникає питання: чи існують спеціальні педагогічні здібності? Відомі знавці педагогічної праці дають позитивну відповідь.

Питання про педагогічні здібності перебуває в стадії розробки. Педагогічні здібності – це якості особистості, що інтегровано виражаються в нахилах до роботи з дітьми, любові до дітей, отримання задоволення від спілкування з ними. Виділено головні групи здібностей.

1. **Організаторські.** Виявляються в умінні вихователя згуртувати дошкільників, залучити їх до праці, розподіляти обов'язки, спланувати роботу, підвести підсумки зробленому і т.д.

2. **Дидактичні.** Конкретні уміння підібрати і підготувати навчальний матеріал, наочність, обладнання, доступно, ясно, виразно, переконливо і

послідовно викладати навчальний матеріал, стимулювати розвиток пізнавальних інтересів і духовних потреб, підвищувати навчально-пізнавальну активність і т.д.

3. *Перцептивні*, що виявляються в умінні проникати в душевний світ вихованців, об'єктивно оцінювати їх емоційний стан, виявляти особливості психіки.

4. *Комунікативні* здібності, які виявляються в умінні вихователя встановлювати педагогічно доцільні стосунки з дітьми, їх батьками, колегами, керівниками навчального закладу [10, с. 91].

Компонентами професійно-педагогічної комунікативності вихователя є: стійка потреба в систематичній різноманітній комунікації з дітьми в найрізноманітніших сферах; взаємодія загальнолюдських і професійних елементів комунікативності; емоційне задоволення на всіх етапах процесу комунікації; наявність здібностей до здійснення комунікації; прагнення до набуття комунікативних навичок і вмінь.

Комунікативні якості вихователя формується під впливом багатьох чинників, серед яких переважають професійно-особистісні (сукупність професійних і особистісних якостей, яка утворюється внаслідок трансформації професійно важливих знань, вимог і вмінь в особистісно значущі для вихователя та виявляється у більш ефективній педагогічній діяльності, посиленні впливу на особистість дошкільників).

5. *Сугестивні* здібності, які виявляються в умінні вихователя здійснювати емоційний вплив на дошкільників.

6. *Дослідницькі* здібності виявляються в умінні пізнавати і об'єктивно оцінити педагогічні ситуації і процеси.

7. *Науково-пізнавальні* здібності передбачають засвоєння наукових знань у своїй галузі [10, с. 91].

Наукові дослідження останніх років виявили „провідні” й „допоміжні” здібності. До провідних належать: педагогічна пильність (спостережливість),

дидактичні, організаторські, експресивні, решта може бути віднесена до допоміжних.

Багато спеціалістів поділяють думку про те, що відсутність яскраво виражених здібностей може бути компенсовано розвитком інших важливих професійних якостей – працелюбства, чесного і серйозного ставлення до своїх обов'язків, систематичної і постійної роботи над собою.

Педагогічні здібності (талант, покликання, задатки) ми повинні визнати важливою передумовою оволодіння педагогічною професією, однак не вирішальною професійною якістю. Скільки кандидатів у вихователі, маючи блискучі задатки, так і не стали педагогами, і скільки спочатку здавалося б малоздібних зміцніли, піднеслися до вершин педагогічної майстерності. Педагог – це завжди великий трудівник. Тому найважливішими професійними якостями педагога мусять бути визнані: працелюбство, працездатність, дисциплінованість, уміння визначити мету, вибрати шляхи її досягнення, організованість, наполегливість, систематичне і планомірне підвищення свого професійного рівня, відповідальність прагнення постійно підвищувати якість своєї праці.

В умовах переходу до ринкових відносин особливої значимості набувають людські якості педагога, які стають професійно значимими передумовами створення сприятливих стосунків у навчально-виховному процесі. До цих якостей належать: людяність, доброта, терплячість, порядність, чесність, відповідальність, справедливість, обов'язковість, об'єктивність, щедрість, повага до людей, висока моральність, оптимізм, емоційна урівноваженість, потреба в спілкуванні, інтерес до життя вихованців, доброзичливість, самокритичність, дружелюбність, стриманість, гідність, патріотизм, релігійність, принциповість, чуйність, емоційна культура та ряд інших.

Обов'язкова для вихователя якість – гуманізм, тобто ставлення до розвиваючої особистості як до вищої цінності на землі, вираження цього ставлення в конкретних ділах і вчинках. Гуманні стосунки складаються з

інтересу до особистості дитини, зі співчуття до дитини, допомоги, поваги до його думки, особистостей його розвитку, з високої вимогливості до його навчальної діяльності, турботи про розвиток його особистості. Діти бачать ці прояви і спочатку наслідують їх несвідомо, а потім поступово набувають досвід гуманного ставлення до людей.

Вихователь – це завжди активна, творча особистість. Він є організатором повсякденного життя дошкільників. Збуджувати інтереси, вести дітей за собою може лише людина з розвиненою волею, де особистій активності належить вирішальне значення. Педагогічне керівництво таким складним організмом, як клас, дитячий колектив зобов'язує вихователя бути винахідливим, кмітливим, наполегливим, завжди готовим до самостійного вирішення будь-яких ситуацій. Педагог – близький і доступний зразок для наслідування, що спонукає дошкільників слідувати за ним, рівнятися на нього.

Професійно необхідними якостями вихователя є витримка і самовладання. Професіонал завжди, навіть в най-неочікуваніших обставинах (а їх буває чимало), зобов'язаний зберігати за собою провідне становище в навчально-виховному процесі. Ніяких зривів, розгубленості і безпорадності діти не повинні відчувати і бачити. Ще А.С. Макаренко відзначав, що педагог без гальма – зіпсована, некерована машина. Це потрібно пам'ятати завжди, контролювати свої дії і поведінку, не опускаючись до образ на дошкільників, не нервувати з дрібниць [цитую за 12, с. 54].

Душевна чуйність у характері вихователя – своєрідний барометр, що дозволяє відчувати стан дошкільників, їх настрої, своєчасно прийти на допомогу тим, хто її найбільше потребує. Природний стан педагога — професійна турбота за сучасне і майбутнє своїх вихованців. Такий вихователь усвідомлює свою особисту відповідальність за долю підростаючих поколінь.

Невід'ємна професійна риса вихователя – справедливість. За родом своєї діяльності вихователь змушений систематично оцінювати знання,

уміння, вчинки дітей. Тому необхідно, щоб його оціночні судження відповідали рівню розвитку дошкільників. Саме ці судження свідчать про об'єктивність вихователя. Ніщо так не зміцнює моральний авторитет педагога, як його уміння бути об'єктивним. Упередженість, суб'єктивізм вихователя дуже шкодять справі виховання. Сприймаючи дошкільників крізь призму власних оцінок, необ'єктивний педагог стає полонеником схем і вказівок. До загострення відносин, конфлікту, невихованості, зламаної долі – рукою подати.

Педагог зобов'язаний бути вимогливим. Це найважливіша умова його успішної роботи. Високі вимоги повинен пред'являти вихователь, перш за все, до себе, бо не можна вимагати від інших того, чим не володієш сам. Педагогічна вимогливість повинна бути розумною. Майстри виховання враховують можливості розвиваючої особистості.

Вихователю має бути притаманне почуття гумору. В його арсеналі жарт, прислів'я, вдалий афоризм, посмішка – все це дозволяє створити в класі позитивний емоційний фон, змушує дітей дивитися на себе і на ситуацію з комічного боку.

Окремо потрібно зупинитися на такті педагога як особливого роду умінні будувати свої відносини з вихованцями. Педагогічний такт – це дотримання почуття міри у відносинах з вихованцями. Такт – це концентрований вираз розуму, почуттів і загальної культури вихователя. Серцевиною педагогічного такту є повага до вихованця. Розуміння своїх вихованців застерігає вихователя від безтактних вчинків, підказуючи йому вибір оптимальних засобів впливу в конкретній ситуації.

Особистісні якості в педагогічній професії нероздільні з професійними. До останніх за звичай відносять набуті в процесі професійної підготовки і пов'язані з отриманням спеціальних знань, умінь, способів мислення, методів діяльності. Серед них: володіння предметом викладання, методикою викладання предмету, психологічна підготовка, загальна ерудиція, широкий культурний кругозір, педагогічна майстерність, володіння технологіями

педагогічної праці, організаторські уміння і навички, педагогічний такт, педагогічна техніка, володіння технологіями спілкування, риторське мистецтво та інші якості.

Захоплення наукою – обов’язкова педагогічна якість. Науковий інтерес допомагає вихователеві формувати повагу до свого предмету, не втрачати наукової культури, бачити і вчити дошкільників бачити зв’язок своєї науки з загальними процесами людського розвитку [12, с. 66].

Любов до своєї професійної праці – якість, без якої не може бути педагога. Складовими цієї якості є добросовісність і самовідданість, радість при досягненні виховних результатів, постійно зростаюча вимогливість до себе, до своєї педагогічної кваліфікації [12, с. 66].

Особливість сучасного вихователя в значній мірі визначається його ерудицією, високим рівнем культури. Той, хто хоче вільно орієнтуватися в сучасному світі, повинен багато знати. Ерудований педагог повинен бути і носієм високої індивідуальної культури. Вихователь завжди є наочним зразком для дошкільників, своєрідним еталоном вчинків і поведінки.

Ідеальний педагог мусить володіти такими якостями:

Спеціаліст – знання педагогічної теорії, володіння педагогічною майстерністю, знання психології, володіння технологіями навчання і виховання, уміння раціонально організувати працю, любов до справи, любов до дошкільників, віра в людину, педагогічні здібності, загальна ерудиція, терплячість, оптимізм, емпатія, витримка, винахідливість, швидкість і точність реакції, душевна щедрість, емоційна врівноваженість, розуміння дітей, бажання працювати з дітьми, ясність і переконливість мови, вимогливість, тактовність, самовладання, справедливість, організаторські уміння, товариськість, уміння слухати [13, с. 77].

Працівник – уміння визначати мету і досягнути її, розподіляти час, систематичне і планомірне підвищення кваліфікації, спрямованість на підвищення продуктивності праці, здібності до творчості, всебічна освіченість, розумний оптимізм, помірний скептицизм, бажання трудитися,

відданість справі, уміння працювати в колективі, наполегливість, дисциплінованість, відповідальність, активність, орієнтація у виробничих ситуаціях, уміння розподіляти працю, готовність нести відповідальність [13, с. 78].

Людина – високі моральні якості, активна участь у громадському житті, активна життєва позиція, особистий приклад у сім'ї в усьому, повага до законів держави, національна гідність, патріотизм, готовність до захисту України, міцне здоров'я, здоровий образ життя, гуманізм, духовність, релігійність, потреба в спілкуванні, відкритість, моральність, критичне ставлення до своєї дії [13, с. 79].

Отже, комунікативні якості займають одну з провідних ролей в системі професійних вимог вихователя, вони полягають в умінні вихователя встановлювати педагогічно доцільні стосунки з дітьми, їх батьками, колегами, керівниками навчального закладу. Комунікативні якості вихователя формуються під впливом багатьох чинників, серед яких переважають професійно-особистісні (сукупність професійних і особистісних якостей, яка утворюється внаслідок трансформації професійно важливих знань, вимог і вмінь в особистісно значущі для вихователя та виявляється у більш ефективній педагогічній діяльності, посиленні впливу на особистість).

За В. Кан-Каликом, є чотири етапи комунікативних вмінь, якими має володіти педагог [25, с. 27].

1. Педагог повинен вміти моделювати майбутнє спілкування (прогностичний етап). Це перший етап, у якому закладаються обриси майбутньої взаємодії: планування й прогнозування змісту, структури, засобів спілкування. Зміст його містить визначення мети взаємодії (для чого?), аналіз стану співрозмовника (чому він такий?) та аналіз ситуації (що сталося?). Плануються можливі способи та тональність комунікації, прогнозується сприймання співрозмовником змісту взаємодії. Цільова установка має вирішальне значення. Саме тут має бути визначальною зосередженість на спільній роботі з дітьми, на розвитку їх. Вихователь має передусім думати

про те, як залучити вихованця до взаємодії, зацікавити його, як створити творчу атмосферу, щоб виявилася його індивідуальність. Для цього педагогові потрібна увага, здатність сприймати та адекватно оцінювати людину.

2. Вихователь повинен володіти прийомами формування початкового етапу спілкування. Його мета – встановлення емоційного і ділового контакту в педагогічній взаємодії. В. Кан-Калик називає цей етап «комунікативна атака»; у цей час здобувається ініціатива, що дає змогу керувати спілкуванням. Важливо оволодіти технікою швидкого включення у взаємодію, прийомами самопрезентації та динамічного впливу. Ініціатива необхідна вихователеві на цьому етапі для того, щоб організовано передати її в наступному періоді спілкування.

3. Вихователь повинен вміти керувати спілкуванням. Це свідомо і цілеспрямована організація взаємодії з коригуванням процесу спілкування відповідно до визначеної мети. Здійснюється обмін інформацією, оцінками з приводу цієї інформації, взаємооцінювання співрозмовників. Створюється атмосфера доброзичливості, щоб дати дошкільнику змогу вільно виявляти своє «Я», діставати задоволення від спілкування, підтвердження своїм соціальне значущим потенціям. Передаючи ініціативу дошкільнику, педагог представляє матеріал для аналізу, щоб роздуми, оцінювання фактів дошкільник здійснював сам за допомогою старшого. Саме тут вихователь мусить вміти виявляти інтерес до дитини, сприймати інформацію від нього (активно слухати), висловлювати судження з того чи того приводу, транслювати дошкільникам свій оптимізм і спокійну впевненість в успіху, ставити перед ними яскраві цілі і вказувати на шляхи їх досягнення.

4. Педагог повинен здійснювати аналіз спілкування. Головне завдання цього етапу – співвіднесення мети, засобів, результатів взаємодії, а також моделювання подальшого спілкування. Це етап самокоригування. Вихователю потрібно мати педагогічну пам'ять, в якій започатковується

виявлене в словах, емоціях і діях ставлення дітей. Ця інформація допоможе проаналізувати тенденції розвитку ставлення вихованців.

Стосовно кожного етапу педагог має дотримуватися певних правил, які оптимізують взаємодію:

- формування почуття «ми», демонстрація спільності поглядів, що усуває соціальні бар'єри, протиставлення і об'єднує для досягнення спільної мети;
- встановлення особистісного контакту, щоб кожний учень відчував зверненість саме до нього [25, с. 33].

До комунікативних якостей особистості, які потрібно ціленаправлено формувати в майбутніх педагогах, відносяться:

- характеристики мови: чітка дикція, виразність;
- особистісні особливості: товарицькість, відкритість, вміння слухати і відчувати людей [41, с. 39].

Основу комунікативної культури педагога становить товарицькість – стійке прагнення до контактів з людьми, вміння швидко встановити контакти. Наявність у педагога товарицькості є показником досить високого комунікативного потенціалу. Товарицькість як властивість особистості включає в себе:

- комунікабельність – здатність відчувати задоволення від процесу спілкування;
- соціальну спорідненість – бажання перебувати в суспільстві, серед інших людей;
- альтруїстичні тенденції – емпатія як здатність до співчуття, співпереживання і ідентифікація як вміння переносити себе в світ іншої людини [45, с. 95].

Майбутнього педагога потрібно вчити сприймати дітей, батьків, колег, де велику роль відіграють розвинена увага та увага педагога. Мистецтво спілкування називають мистецтвом бути іншою людиною. Педагогові, щоб навчитися спілкуватися, потрібно насамперед бути уважним, тобто помічати

те, що для дітей, інших людей цінне й значуще, щоб не плутати те, що є значущим для себе і для іншого, зважати на цінності вихованців, розвивати їх, а не підмінювати власними.

Також потрібно формувати увагу майбутнього вихователя у спілкуванні, оскільки вона дає змогу:

- відібрати значущі для нього об'єкти, не реагувати на все, а діяти вибірково й розсудливо;
- створювати своєрідний ефект «комунікативного дзеркала», яке відображує емоційний клімат уроку чи іншої форми взаємодії. Цей ефект ґрунтується на вмінні вихователя зрозуміти стан іншої людини;
- здійснювати регуляцію й контроль за ходом взаємодії, дотримуватися надзавдання на кожному її етапі;
- здійснювати рефлексію, бачити себе очима дітей, усвідомлювати недоліки власної поведінки, що негативно впливають на характер взаємодії;
- увага є інструментом встановлення педагогічного контакту, адже зосередженість на інтересах дітей, вияв уваги до них сприяє розвиткові гарних стосунків [45, с. 96].

Професійно-педагогічні особливості уваги педагога-майстра в спілкуванні досліджував О. Леонт'єв, виокремивши найістотніші з них:

- звичка бути уважним до всього навчально-виховного процесу і вибирати значущі моменти;
- поєднання уважності із вчасним педагогічним впливом на дітей;
- поєднання уваги до пізнавального й морального аспектів навчально-виховного процесу (підключення про знання дітей, увага педагога, зігріта почуттям до співрозмовника);
- високий рівень розподілу уваги (до змісту й форм роботи, поведінки дітей, власних дій);
- поєднання стійкості й рухливості уваги, здатність до раціонального її перенесення;

- педагогічне виправдана виразність вияву уваги вихователя, її мімічної картини, що сприяє поглибленню педагогічного контакту з дітьми [30, с. 42].

Увага як компонент сенсорної культури майбутнього педагога виявляється в умінні розрізняти і правильно інтерпретувати нюанси в макрота мікроекспресії вихованців. Цьому сприяє розвиток спостережливості педагога – вибіркової спрямованості сприймання, що виявляється в легкості виокремлення педагогічних інформативних деталей у діяльності й поведінці інших осіб. Спостережливість ґрунтується на увазі, сприйманні, мисленні й пам'яті. Майбутній педагог має виробити в себе здатність розуміти, яка внутрішня сутність прихована за зовнішніми ознаками, тобто, спостерігаючи, аналізувати – єдиний спосіб розвивати в собі педагогічну спостережливість.

Пригадаймо пораду А. Макаренка: «Можна й потрібно розвивати зір, просто фізичний зір. Це необхідно для вихователя. Треба вміти читати на людському обличчі, на обличчі дитини, і це читання може бути навіть описано в спеціальному курсі. Нічого хитрого, нічого містичного немає в тому, щоб по обличчю дізнаватися про певні ознаки душевних порухів» [цитую за 33, с. 44].

Соціально-перцептивний бік педагогічної взаємодії потребує розвиненої яви вихователя у спілкуванні – вміння ставити себе на місце іншої людини й бачити світ, працю, себе, все, що відбувається, її очима. Яка її роль у взаємодії?

1. Уява дає можливість передбачити результати своєї діяльності, а саме: образно уявити ситуацію спілкування, що стає поштовхом до емоційного переживання взаємодії; прогнозувати поведінку партнера (чого чекає від нас, які акцентуації є в його характері); подумки усунути бар'єри, труднощі, що можуть виникнути; передбачити власну поведінку, щоб запобігти недоцільним діям.

2. Уява педагога у спілкуванні стає інструментом зміни позиції вихователя, даючи змогу подивитися на себе з позиції партнера, яким він нас

бачить; уявити дії, мотиви поведінки партнера з позиції його інтересів („Якби я був на його місці...”).

3. Уява – засіб розвитку творчості вихователя як здатність передбачити багатоваріантність ситуації, обрати творчі конструктивні рішення, що посилюють вплив на дошкільників.

4. Уява в спілкуванні є засобом розвитку виразності мовлення, вона забезпечує створення внутрішніх бачень, тих образних картин, які вихователю треба передати дітям, щоб досягти емоційного впливу [32, с. 13].

Складним завданням для вихователя є прогнозування ролей співрозмовника для вибору адекватної реакції на них. Тут можуть прислужитися поради психолога А. Добровича. Поряд із розумінням особистості, її неповторності велику роль відіграє повага до неї й визнання її чеснот. Витримка, увага й уява сприятимуть встановленню контакту. Розвиток уяви вихователя у спілкуванні можливий, якщо прагнути:

- сприймати дітей, колегу, батьків, якщо й не такими, якими вони є тепер, то такими, якими вони можуть стати;
- ставити себе на місце іншої людини, уникати швидких оцінювань особистості, з якою спілкуєшся, не виносити їй поквапливих «вироків»;
- розпізнавати внутрішню мотивацію;
- вчитися виявляти емоційну підтримку в спілкуванні, усвідомлюючи, що мета взаємодії приймається, якщо підтримується образ «Я» співрозмовника («Я роблю це заради тебе»).

Також майбутній педагог повинен володіти способами комунікативного впливу.

Науковці виокремлюють чотири основні способи комунікативного впливу: навіювання, переконування, наслідування, зараження (своїм настроєм) [35, с. 71]. У педагогічній діяльності найважливішими є переконування й навіювання. Вони різні за механізмами впливу на особистість. У чому сутність і завдання переконування й навіювання? Переконування передбачає звернення передусім до свідомості людини з

опертям на її почуття й досвід з метою формування в неї свідомого ставлення до норм поведінки. Іншими словами – зміни поглядів, зняття перепон для надходження нової інформації. Навіювання – це звернення до неусвідомлюваної сфери психіки. Мета його – формування установок до дії. Це певна підказка, яку людина приймає при зниженій критичності. Отже, завдання цих способів комунікативного впливу різні – формування поглядів, переконань і створення установок. Механізми процесів переконування і навіювання також відмінні. В основу переконування покладено логіку доведення, що збуджує критичність сприймання, зумовлює свідоме осмислення проблеми. Механізм навіювання – підказка, яка спирається на потреби і спонукає людину до дії. Це стає можливим за умови довіри, яка знижує критичне ставлення до інформації. Формула переконування: дістав інформацію – зрозумів – маю певне ставлення. Тобто прийняв для себе як значуще – керуватимуся цим у своїй діяльності й поведінці.

Формула навіювання: – прийняв підказку – дію. Підказка, подана в готовому вигляді, приймається, бо спирається на потреби. Результат переконування – переконання, які можна змінити у подальшому, якщо є достатня аргументація. Результат навіювання – віра. Отже, психологічні способи впливу на особистість – різні. Відмінні й форми впливу. Форми переконування: роз'яснення, розповідь, бесіда, лекція, доведення. Форми навіювання: команда, наказ, вказівка, розпорядження, настанова, натяк, схвалення, осуд.

Під час організації переконування молодому педагогу слід дотримуватися певних вимог, до яких належать:

- цілеспрямованість (Сухомлинський В. «Як виховати справжню Людину»);
- врахування відповідності віковим особливостям та індивідуальності дітей;
- доказовість, логічність;

- гармонія фактів і висновків, уникнення моралізування (завдання вихователя дібрати факти для підведення дітей до самостійних висновків);
- опертя на досвід дітей, узгодження поглядів попереднього досвіду з новими [33, с. 38].

Переконування є ефективним за таких умов:

- переконаність самого вихователя;
- активна взаємодія у процесі осмислення проблеми;
- відчуття міри під час роз'яснення;
- підкріплення розмови дією, діяльністю вихованців.

Застосовуючи навіювання, потрібно дотримуватись таких вимог:

- здійснювати вплив від першої особи, при цьому дивитися співрозмовникові в очі, говорити впевнено;
- оскільки найважливішим інструментом при навіюванні є інтонація, слід наголошувати на ключових словах;
- формули прямого навіювання мають бути лаконічними, категоричними (імперативними), вираженими у стверджувальній формі.

Умови ефективності цього способу комунікативного впливу такі:

- авторитет вихователя;
- сугестивна обстановка, що звужує свідомість (тиша, спокій, зосередженість, пасивність);
- експресія мовлення вихователя [48, с. 25].

У роботі вихователя способи переконування й навіювання нерідко підкріплюють один одного. Переконуючи дошкільників у важливості дотримання гарної поведінки, вихователь наводить яскраві факти, які своєю сугестивною виразністю впливають на установки дітей (тут навіювання постає як складовий елемент переконування). Вплив на людину, зокрема дитину, шляхом переконування і навіювання водночас – тонка та відповідальна справа. Д. Карнегі наголошував на додержанні певних правил кожною людиною, насамперед педагогом.

Назвімо найважливіші з них:

- переконуючи – уникати суперечок;
- дотримуватися дружнього тону;
- давати співрозмовникові (дошкільнику) можливість висловлювати власну думку;
- дивитися на речі очима співрозмовника, щоб зрозуміти його;
- спиратися на благородні мотиви співрозмовника;
- яскраво драматизувати ідеї, що пропонуються.

Загалом комунікативна взаємодія вихователя з дитиною полягає у піклуванні, вияві влади старшої люблячої людини, яка не воює з підопічним, а діє разом із ним, шукаючи шляхів усунення його негараздів, подолання проблем.

Отже, тактичним засобом професійної підготовки педагога виступають практико-орієнтовані технології навчання студентів спілкуванню. Вони дозволяють сформувати основне коло умінь педагогічного спілкування за допомогою реалізованих у його процесі мовних дій суб'єктів взаємодії. Показником якості професійної підготовки педагога є рівень його професійної компетентності (ПК) – інтегрованої якості особистості педагога, що дозволяє йому бути більш ефективним у праці, розвивати професію і розвиватися засобами професії. Ядром професійної компетентності педагога можуть бути визначені комунікативні якості.

Висновки до розділу 1

Комунікативність – це одна з головних властивостей особистості, що є, по-перше, основою формування особистості, по-друге, підвалиною будь-якої діяльності, особливо – педагогічної. Майстерність слова є обов'язковим компонентом у діяльності педагога, хоча їй досі відводиться другорядне місце у комплексі професійно-педагогічних умінь. Комунікативна культура розглядається як складне динамічне особистісне утворення, що відображає

соціально зумовлений рівень розвитку особистості, її готовність до комунікативної діяльності, систему поглядів і дій, які забезпечують задоволення потреб самореалізації та спосіб досягнення цілей у спілкуванні, плідну доброзичливу взаємодію людей у різних сферах життєдіяльності. Основне завдання комунікативної культури педагога можна визначити як формування таких правил спілкування, що сприяють взаєморозумінню людей у процесі навчання і виховання, взаємозбагаченню духовними цінностями.

Комунікативні якості займають одну з провідних ролей в системі професійних вимог вихователя, вони полягають в умінні вихователя встановлювати педагогічно доцільні стосунки з дітьми, їх батьками, колегами, керівниками навчального закладу. Комунікативні якості вихователя формуються під впливом багатьох чинників, серед яких переважають професійно-особистісні (сукупність професійних і особистісних якостей, яка утворюється внаслідок трансформації професійно важливих знань, вимог і вмінь в особистісно значущі для вихователя та виявляється у більш ефективній педагогічній діяльності, посиленні впливу на особистість).

РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ ВИХОВАТЕЛЯ ЗДО

2.1. Стан сформованості комунікативної культури у майбутніх вихователів ЗДО (результати констатувального етапу педагогічного експерименту)

На початковому етапі експериментального дослідження заняття проводилися зі студентами спеціальності 012 «Дошкільна освіта» освітнього-кваліфікаційного рівня «Бакалавр», соціально-психологічних чинників становлення комунікативної культури майбутніх вихователів ЗДО було обґрунтовано принципи організації експериментальної частини дослідження, представлено методичний апарат, умови проведення експериментальної роботи, психологічний аналіз результатів дослідження.

Констатувальний етап дослідження включав два етапи:

1. Виявлення особливостей комунікативної культури студентів, майбутніх вихователів; сформованості їх комунікативної діяльності.
2. Експериментальне визначення специфіки розуміння й взаєморозуміння суб'єктів освітньо-виховної діяльності ЗДО.

Задля реалізації першого етапу дослідження, визначення специфіки комунікативної культури майбутніх вихователів ЗДО було застосовано: методика Н. Творогової «Техніка спілкування» [42].

У межах другого етапу констатувального експерименту визначення особливостей розуміння текстової інформації здійснювалося за допомогою структурно-сміслового аналізу (Н.В.Чепелева) – виявлялися семантичні параметри, що є показниками співвідношення між основними смисловими темами, а також фонові методики задля виявлення особливостей професійного мислення, сприйняття та розуміння інформації. Основними семантичними параметрами є: з'ясування мікротеми тексту, як смислового утворення, що дозволяє розкрити смислову тему тексту або його частки, уособлює глибину розкриття смислової теми в цілому; співвідношення

сміслових й текстових елементів надає уявлення про обсяг смислового поля; особливості розвитку теми у смисловому просторі представляє тематичну розкиданість тексту; специфіка переходів від однієї смислової теми до іншої виявляється у тематичній розірваності тексту; наявність переходів смислових рівнів (рефлексивного, теоретичного, фактологічного) відтворює рівневу розірваність тексту; насиченість тексту змістовими наповненнями, смисловими елементами утворює семантичну щільність.

Одержані дані підлягали статистичній обробці та кореляційному аналізу.

У констатувальному експерименті брали участь студенти факультету дошкільної освіти (80 осіб).

Методика Н. Творогової «Техніка спілкування» полягає у вимірюванні рівня розвитку операційного та емоційно-вольового компонентів комунікативної компетентності.

Студентам було запропоновано оцінити максимально об'єктивно свої здібності і вміння кожного з однокласників, притаманні в спілкуванні. При роботі над опитувальником обговорювати вголос оцінки не дозволялося.

На бланку відповідей номера якостей були позначені по горизонталі, а прізвища однокласників зашифровані цифрами по вертикалі. Спочатку було запропоновано поставити собі оцінку по кожній із зазначених якостей і обвести свій номер кружком в таблиці, потім оцінити своїх товаришів.

Оцінки у відповідних графах за п'яти-бальною системою, де 0 означає повну відсутність характеристики, а 5 – максимальну її вираженість. Десяткові дробові значення не допускалися. Якщо не могли оцінити це вміння або даної людини з якихось причин, то в відповідних графах ставився прочерк.

Аналізувалися наступні вміння. Комунікативні вміння:

1. Уміння почати розмову, знайти загальну тему.
2. Здатність тривалий час підтримувати розмову.
3. Розуміння почуттів і намірів іншої людини.

4. Уміння утримуватися від категоричних суджень при оцінці інших.
  5. Уміння вислухати співрозмовника.
  6. Уміння вийти зі спілкування, не ображаючи інших.
  7. Привітність.
  8. Гарні манери в спілкуванні.
  9. Тактовність.
  10. Уміння точно і ясно висловлювати свої думки.
  11. Мімічна рухливість особи.
  12. Відповідність жестів ситуації.
  13. Відповідність міміки ситуації.
  14. Уміння одягатися відповідно до ситуації.
  15. Відповідність інтонації мови її змістом.
  16. Уміння при бажанні включитися в розпочату іншими роботу.
- Дані результатів подано у Таблиці 1.

Таблиця 1

Комунікативні вміння студентів, майбутніх вихователів ЗДО, на початковому етапі

Перелік умінь	Оцінка 0, %	Оцінка 1, %	Оцінка 2, %	Оцінка 3, %	Оцінка 4, %	Оцінка 5, %
1. Уміння почати розмову, знайти загальну тему.	20%	30%	35%	6%	5%	4%
2. Здатність тривалий час підтримувати розмову.	19%	28%	34%	10%	5%	4%
3. Розуміння почуттів і намірів іншої людини.	21%	30%	35%	7%	4%	3%
4. Уміння утримуватися від категоричних суджень при оцінці інших.	22%	32%	33%	4%	5%	4%
5. Уміння вислухати співрозмовника.	26%	24%	35%	6%	7%	2%
6. Уміння вийти зі спілкування, не ображаючи інших.	30%	20%	35%	6%	4%	5%
7. Привітність.	20%	35%	30%	5%	6%	4%

8.Гарні манери в спілкуванні.	21%	26%	35%	6%	9%	3%
9.Тактовність.	30%	20%	35%	6%	4%	5%
10.Уміння точно і ясно висловлювати свої думки.	22%	31%	28%	6%	5%	8%
11.Мімічна рухливість особи.	26%	24%	35%	6%	7%	2%
12.Відповідність жестів ситуації.	27%	22%	18%	13%	10%	10%
13.Відповідність міміки ситуації.	20%	30%	35%	6%	5%	4%
14.Уміння одягатися відповідно до ситуації.	22%	32%	33%	4%	5%	4%
15.Відповідність інтонації мови її змістом.	19%	28%	34%	10%	5%	4%
16.Уміння при бажанні включитися в розпочату іншими роботу.	26%	22%	18%	13%	10%	11%

Як бачимо, комунікативні вміння студентів не досить високі. Домінують здебільшого негативні оцінки (60-70 %). Позитивні оцінки знаходяться у рамках (30-20 %), що вимагає корекційної роботи.

Таким чином на підставі одержаних даних варто відзначити, що майбутні вихователі демонструють єдність лише у цілеспрямованості, наявності цілей щодо майбутнього. Проте інші показники субшкал, що виявляють особливості життєвих орієнтувань значно відрізняються – деякі є більш впевненими щодо власної життєвої позиції, але дещо розчарованими у результатах професійної самореалізації. Деякі студенти, майбутні вихователі, менш впевнені у майбутньому, але сприймають життя емоційно як цікаве і сповнене смыслом.

Упродовж визначення особливостей розвитку техніки спілкування у студентів майбутніх вихователів нами було виявлено суттєві відмінності за найголовнішими показниками.

У цілому розпізнавальна здатність показників техніки спілкування оцінювалася за допомогою χ^2 - критерію К.Пірсона, H- критерію Крускала –

Уолліса. Таким чином, було виявлено розпізнавальну здатність показників техніки спілкування студентів в залежності від академічної успішності та успішності професійної діяльності, тобто оцінки – бала, отриманого під час іспитів і успішності під час педагогічної практики. Студентів було розподілено на дві групи: «успішні» (оцінка 5, 4); успішні, «малоуспішні» (оцінка 3, 2); менша успішність.

За допомогою статистичної обробки даних ми з'ясували зв'язок між технікою спілкування (показники), що включається до учбової діяльності й професійної діяльності та технікою спілкування (показники), що спостерігається у неформальному спілкуванні студентів між собою.

Коефіцієнти надійності шкал техніки спілкування, що входить до навчальної діяльності, а також неформального спілкування, відповідно: 0,74 і 0,85.

Далі, було проведено порівняння високого, середнього, низького рівнів техніки спілкування на основі індивідуального балу (за методом підсумовування показників, що створюють шкалу техніки спілкування) з показниками академічної успішності, успішності як вихователя ЗДО.

Цікаво, що студенти, що мають високий рівень техніки спілкування у навчальній діяльності не завжди мають високий рівень техніки спілкування у неформальному спілкуванні між студентами, та, навпаки.

У деяких студентів результати представлено більш яскраво – розвиненість техніки професійного спілкування й менш виявляється уміння слухати, витриманість у спілкуванні у неформальному спілкуванні.

Таблиця 2.

Розпізнавальна здатність показників техніки спілкування студентів-майбутніх вихователів в залежності від виду діяльності

Показники техніки спілкування	Навчальна діяльність	Професійна діяльність	Неформальне спілкування
1. Темп мовлення	0,19	0,19	0,20

2. Приємність голосу	0,18	0,41	0,49
3. Уміння вести бесіду	0,49	0,54	0,29
4. Уміння ситуативне змінювати тему	0,43	0,52	0,20
5. Виразна міміка	0,18	0,34	0,55
6. Розуміння невербальних засобів комунікації	0,35	0,61	0,46
7. Контактність	0,43	0,64	0,20
8. Уміння виявити прийняття	0,17	0,50	0,56
9. Уміння слухати	0,18	0,56	0,47
10. Витриманість	0,31	0,57	0,23
11. Уміння одягатись у відповідності з ситуацією	0,67	0,71	0,20
12. Вихованість	0,35	0,51	0,52

Як показують емпіричні дані, ефективність техніки спілкування залежить від виду діяльності, в яку вона залучена. Техніка спілкування, що є успішною у неформальному спілкуванні між студентами не є ефективною у навчальній діяльності, тобто у спілкуванні з викладачами. У деяких студентів професійне спілкування виявляється більш ефективним, компоненти техніки спілкування більш розвиненими, ніж у повсякденному, побутовому спілкуванні.

Крім того, ми виявили зміни у техніки спілкування в процесі навчання студентів, майбутніх вихователів – вона розвивається. Так серед студентів першого курсу виявлено всього 7% осіб з високим рівнем техніки спілкування, серед студентів п'ятого курсу – 30%.

Тобто, є тенденція до розвитку індивідуальних характеристик спілкування в процесі навчання у вищих навчальних закладах. Однак, треба відзначити, що техніка спілкування, яку відпрацьовують студенти є ефективною у міжособистісних стосунках, але не завжди досягає успіху у відношенні: «студент – викладач», ще менш ефективною є у професійної діяльності та за межами навчального закладу. Крім того, на п'ятому курсі залишається частка студентів, що відчують деякі труднощі у спілкуванні з викладачами, в межах академічної групи.

У цілому слід зауважити, що у студентів, майбутніх вихователів виявлено наступні характеристики, що є й показниками розвитку мовленнєвої культури – різнобічність словника, граматична правильність, образність, багатство мовлення, техніка мовлення, загальна комунікабельність, логічність висловлювань, стилістична цілісність. Проте варто підкреслити, що мовлення не тотожне загальній структурі побутового мовлення, яким послуговується суспільство. Відтак, явним стає комунікативний розрив між вихователями та суспільством, що спричинює нерозуміння професійного лексикону й мовлення в цілому, яким послуговуються вихователі - широкими верствами населення.

Згодом ми визначали особливості розуміння студентами, майбутніми вихователями, текстових повідомлень та розуміння зазначених повідомлень студентами інших спеціальностей.

Ми використовували наступні критерії визначення успішності у розумінні текстів: тестовий бал й експертна оцінка. Для експертного оцінювання ми задіювали 5-бальну шкалу й наступні параметри: 1) повнота розуміння; 2) виокремлення суттєвих зв'язків у змісті тексту; 3) створення смислових схем; 4) глибина розуміння тексту, 5) здатність засвоювати нові значення в процесі читання; 6) тлумачення тексту – континуальне й дискретне кодифікування. Кореляції різних параметрів експертної оцінки, що ми отримали, виявилися достатньо щільними як на виборці «студентів – майбутніх вихователів», так і на виборці «студентів інших спеціальностей».

Тому ми створили один показник експертна оцінка, що є усередненим за всіма параметрами.

Кореляції показників розуміння тексту й експертна оцінка також достатньо високі. Це уможливило використання тільки одного показника успішності розуміння тексту – розуміння.

Щоб з'ясувати, які характеристики техніки спілкування, комунікативних умінь як показники комунікативної культури індивіда є чинниками успішності розуміння тексту, ми провели кореляційний аналіз й порівняння цих показників контрастних груп – успішних й неуспішних. В результаті аналізу кореляцій показників комунікативної культури з успішністю розуміння було встановлено статистично значущі зв'язки. На підставі цих кореляцій ми зробили висновок, що найбільш загальними параметрами комунікативної культури й високої успішності розуміння тексту (незалежно від специфіки групи) є: аналітичне мислення, чіткість, продуманість дій, послідовність переходів від одного етапу до іншого; креативність, дивергентність мислення, незалежність у судженнях, мотивація самоактуалізації; уява, вразливість, мрійливість; саморегуляція, спокійне обмірковування своїх дій, уміння прогнозувати події; емоційність, емоційне-забарвлене бачення світу, чутливість до оточуючого середовища; знакове мислення, перетворення інформації за допомогою умовиводів. Знаки поєднуються у більш крупні одиниці й у результаті – поняття, або вислови, що фіксують суттєві відношення між предметами; символічне мислення, перетворення інформації за допомогою правил висновку. Результатом є думка, що виражається у вигляді структур, формул, що фіксують значимі відношення між символами; менший зв'язок виявлено з показником активність, воля й предметне мислення.

Слід прийняти до уваги той факт, що розподіл балів за деякими показниками у «студентів» відрізнялися, ми проаналізували кореляції показників комунікативної культури й успішності розуміння окремо.

Специфіка студентів-майбутніх вихователів, в тому, що їх успішність розуміння тексту виявилася пов'язаною з емоційністю, розвинутою уявою, аналітичним мисленням, креативністю, не з орієнтацією на факти, а на їх смисл та інтерпретацію.

Якщо звернути увагу на характер опрацювання текстів, то виявляється, що відповіді «студентів, майбутніх вихователів» у цілому менш чіткі, послідовні й лаконічні ніж у «студентів інших спеціальностей».

Порівняння показників розуміння тексту в контрастних групах успішних й неуспішних «студентів, майбутніх вихователів» дозволяє більш яскраво уявити картину. Таким чином успішних «студентів» відрізняє від неуспішних розвинуте аналітичне мислення, знакове й символічне, креативність, емоційність, предметне мислення, що й дозволяє їм вірно розуміти текст. Навпаки, неуспішність студентів виявляється у предметному мисленні.

Значима різниця виявляється між успішними й неуспішними «студентами інших спеціальностей»: більше спираються на аналітичне мислення; більше намагаються приймати чіткі рішення, підпорядковані правилам, опора на знакове мислення; більш рефлексивні, аналітичні; опора на символічне мислення.

Таким чином, студент, що успішно розуміє текст та навчається за дошкільним напрямком, на відміну від неуспішного спирається на аналітичне мислення, знакове й символічне, креативність, саморегуляцію й уяву. Послідовне спирання на ці параметри з відповідними критеріями розуміння тексту дозволяє правильно розуміти смисл твору. Водночас, неуспішність у розумінні тексту «студентами інших спеціальностей», виявляється у спиранні на предметне мислення, образну пам'ять, активність, емоційність, уяву.

Результати дисперсійного аналізу виявили, що мають місце залежність між показниками комунікативної культури й критеріями розуміння тексту, не залежно від вибірки за показниками: повнота розуміння тексту; глибина розуміння тексту.

Окрім цього, впродовж другого етапу констатувального експерименту ми визначали специфіку розуміння студентами інших спеціальностей (філологи, математики) студентів – майбутніх вихователів впродовж пояснення ними текстів, що було прочитано й осмислено.

У цілому, за критерієм повнота розуміння тексту найбільш ефективними виявилися в успішних студентів, майбутніх вихователів. Вони продемонстрували адекватність засвоєння положень запропонованих текстів, в цілому, як теоретичних так і фактологічних. Хоча у викладі текстового елемента названі досліджувані виявилися не зрозумілими студентами філологами та математиками.

За названим критерієм, досліджувані студенти – «не успішні майбутні вихователі» були менш успішними, допускали фактологічні помилки, часто у передачі змісту текстового елемента припускались семантичних помилок, деякі з них зовсім виявили нерозуміння головної ідеї тексту, проте їх мовлення було простішим і більш зрозумілим для інших груп студентів. Отже, 42% студентів оцінили виступ та пояснення тексту студентами як зрозумілі, і 53% студентів оцінили виступ та пояснення тексту як не зрозумілі. Хоча процес розуміння останніми характеризується повнотою опрацювання інформації, що надходить. Однак, егоцентричність власної позиції, неврахування особистісних властивостей, в тому числі й розуміння суб'єктів взаємодії виявляється характерною рисою вихователів.

Також під час спостереження за особливостями сприймання пояснень текстів студентам не дошкільникам нами було відзначено наявність фрустраційних проявів з боку останніх, що мали вияв у вигляді роздратування, агресії або неприйняття, уникання. Проте, що стосується специфіки ставлення до «дошкільних» текстів студентами не дошкільниками варто відзначити, що текстам і суб'єктам, що їх повідомляють, надається висока соціальна оцінка. Водночас ефективна комунікація спостерігаються між вихователями, здатними адаптувати мовлення до соціального сприйняття, та їхніми партнерами з комунікації, котрі володіють основами таких знань.

Таким чином, комунікативну культуру майбутніх вихователів характеризують такі показники: вміння слухати, досвід планування, стратегічне мислення, здатність ясно мислити в умовах стресової ситуації, особиста проникливість, самовпевненість, здатність до об'єктивного аналізу й самоаналізу та до класифікації й розподілу знань, внутрішнє прагнення досягти мети, натхнення, образне мислення, здатність до ризику, наполегливість у досягненні мети, націленість на самоосвіту, вміння переконувати, а також міміка, жести, зовнішній вигляд, загальне враження, швидкість реакції на репліку партнера в ході комунікації. Окрім цього важливим показниками сформованості комунікативної культури вихователів є впевненість щодо власної життєвої позиції, пріоритетне значення комунікативної, а також статусної, екзистенційної категорій як суттєвих життєвих смислів. Також показовим є той факт, що розвиненість техніки спілкування у вихователів не завжди сприяє їх розумінню іншими. Тому формувальні заходи варто спрямовувати не тільки на розвиток комунікативних умінь, а й на одержання ефективного зворотнього зв'язку, рефлексивність, здатність до об'єктивного розуміння іншого.

2.2. Шляхи формування комунікативної культури вихователя ЗДО (організація і перебіг формувального етапу педагогічного експерименту)

2.2.1. Інтерактивні технології у процесі формування комунікативної культури майбутнього вихователя

Формування уявлень у студентів спеціальності 012 «Дошкільна освіта» освітнього-кваліфікаційного рівня «бакалавр» про особливості використання професійних мовленнєвих жанрів дозволить їм якісно та усвідомлено продукувати дискурси різних типів (опис, розповідь, роздум), адекватно добирати мовні засоби, використовувати фрагменти художніх текстів

відповідно до поставленого завдання та умов спілкування. На нашу думку, підвищення комунікативної культури майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти відбувається у процесі формування в студентів знань про професійне мовлення як засіб розвитку дошкільника, а також формування системи комунікативних навичок, специфіка яких визначається особливостями ситуацій професійного навчального спілкування. Ситуація професійного навчального спілкування – це сукупність характеристик, які визначають мовленнєву поведінку педагога в моменти його професійної діяльності. До складу означеної сукупності належать такі компоненти: комунікативне завдання, автор, адресат, умови продукування. Професійні комунікативні уміння педагога – це сукупність дій, структурованих відповідно до ситуації педагогічного спілкування. До них, як зазначають Л. Островська, О. Максимкіна, Т. Чмут, відносяться такі: уміння організувати професійне мовленнєве середовище, уміння враховувати психолого-педагогічні особливості дошкільника як адресату спілкування, уміння визначати предмет спілкування.

Аналіз лінгводидактичної літератури дозволив нам визначити теоретичні та практичні аспекти опанування професійною культурою мовлення. Ознака рівня комунікативної культури мовлення визначається комплексом понятійних компонентів: педагогічне спілкування, мовленнєві жанри, мовленнєвий етикет, техніка мовлення. Фахівець дошкільної освіти має бути не тільки компетентним, ерудованим, але й уміти оперувати набутими знаннями. Роздум у лінгводидактичній літературі розглядається як тип мовлення (М. Пентилюк), як функціонально-смісловий тип мовлення, модель монологічного повідомлення (О. Нечаева), як дискурс, мовленнєвий жанр (Ф. Бацевич). Ми розуміємо роздум як вид висловлювання, в якому послідовно, зв'язно передаються думки про факти та явища довкілля, шляхом встановлення між ними причинно-наслідкових зв'язків, з притаманними йому специфічними жанровими, структурними та мовними особливостями.

Вагоме місце у формуванні комунікативної культури майбутнього вчителя відіграють інтерактивні технології, адже саме вони сприяють формуванню, розвитку й самовдосконаленню майбутнього педагога, розкривають його творчий потенціал та природні задатки. Впровадження в навчальний процес інтерактивних технологій має навчити майбутніх учителів упроваджувати та вдосконалювати нові форми, методи, прийоми роботи, формувати вміння й навички інтерактивного спілкування. На думку Л. Гейхман, в інтерактивному навчанні головним фактором є взаємодія учасників навчального процесу, з їхнім особистим досвідом. Крім того, дослідник визначив принципи інтерактивного навчання, а саме: поліфункціональність вправ, особистісно-зорієнтоване спілкування, рольову організацію навчального процесу, колективну (групову) взаємодію, сконцентрованість в організації навчального матеріалу й навчального процесу [2]. Особливостями інтерактивних технологій є їх проблемний характер, пізнавальна діяльність, тому комунікативна взаємодія повинна характеризуватися пізнавальністю та проблемністю. Впровадження інтерактивних технологій у навчальний процес вищих навчальних закладів вивчали О. Бабакіна, С. Беляєв, Л. Варзацька, Л. Кратасюк, Т. Макарова, О. Ясько та ін., а також під час профільного навчання (О. Завалевська, Є. Іванченко, І. Шпак та ін.). Особливості впровадження інтерактивних технологій у навчальний процес ЗДО досліджували Д. Демідов С. Пультер, В. Підгурська, Н. Плахотнюк, А. Сергієнко, Н. Солодюк та ін.

Отже, метою інтерактивного навчання є навчання, у процесі якого студенти розкривають і поширюють власні можливості спілкування, розуміють особливості комунікативної діяльності та взаємодії. Завдання викладачів ЗВО – створення умов усвідомлення необхідності спілкування, де студент повинен бути активним, прагнути досягти результатів навчання; створення атмосфери співробітництва, активізації їхньої самостійної діяльності, творче мислення тощо. Формування комунікативної культури у процесі застосування інтерактивних технологій навчання має відбуватись у

процесі діяльнісного, особистісно зорієнтованого й компетентнісного підходів. Адже практика свідчить, що не сформованість комунікативної культури вчителів у процесі їх професійної діяльності свідчить про недостатнє використання активних методів, прийомів і форм навчання. Так, інтерактивний походить від англійського слова «interact», де «inter» – взаємний, «act» – діяти, тому інтерактивний означає взаємодіяти, тобто з людиною або технікою. Отже, інтерактивні технології – це порівняно новий, творчий, цікавий підхід до організації навчальної діяльності учнів, які мають забезпечити:

- цілеспрямований емоційний контакт і позитивні комунікативні переживання дошкільників у процесі взаємодії з метою створення позитивного навчального та виховного середовища в ЗДО;
- гармонійне поєднання пізнавальної та фізичної активності дітей;
- мотивацію й активізацію рефлексії дітей у навчально-виховному процесі;
- системне навчання дошкільників різних форм і методів навчальної взаємодії;
- створення казкової навчально-пізнавальної реальності;
- формування навичок соціальної взаємодії дітей;
- стимулювання батьків до інтерактивного спілкування (тренінги для батьків, організація інтерактивного спілкування через творчі завдання для спільної роботи дітей і батьків).

Характерною ознакою модернізації освітньої галузі є використання системи завдань як найбільш адекватного способу пошуку оптимального вирішення поставлених задач, оскільки це дозволяє відтворити цілісність об'єкту та спрогнозувати його перспективи. Взаємозв'язок педагогічної науки і практики, який сприяє розширенню культурно-освітнього простору та поглибленню його змісту, свідчить про актуальність необхідності впровадження вправління в педагогічний процес.

За результатами теоретичного аналізу проблеми комунікативної культури, вивчення стану рівня сформованості компонентів комунікативної культури студентів в ході констатувального зрізу нами була розроблена система завдань для формування комунікативної культури майбутніх вихователів, яка є теоретичним підґрунтям для впровадження навчальної програми формування комунікативної культури майбутнього вихователя засобами інтерактивних технологій.

Розроблені завдання ґрунтуються на основних концептуальних засадах змісту педагогічної освіти та враховують умови й фактори, провідні тенденції, базуються на змісті психолого-педагогічних і дисциплін спеціалізації, включають традиційні та інноваційні інтерактивні технології, методи і засоби формування комунікативної культури та механізми їх застосування на кожному етапі підготовки, педагогічні умови, що сприяють ефективності цього процесу.

Структура завдань враховує програмно-нормативні чинники навчально-виховного процесу з підготовки вихователя у вищому педагогічному навчальному закладі, тобто: зміст, генеральні цілі та завдання фахової підготовки студентів, побудовані на рекомендаціях керівних органів освіти, Державному стандарті вищої освіти, Державному стандарті початкової освіти, документах Болонського процесу, Законах України про освіту; навчальні плани та програми, їх інваріантні та варіативні складові; методичне забезпечення засвоєння курсу тощо.

Зупинімося детальніше на описі складових формування комунікативної культури майбутніх вихователів. З огляду на концептуальні положення сучасного процесу гуманізації освіти, до уваги взято низку принципів, схарактеризованих нижче.

Принцип системності передбачає розроблення системного підходу до аналізу педагогічних явищ, обґрунтування і проведення експерименту, а також комплексне вивчення об'єкта виховання, формування в майбутніх

вихователів системи знань, що сприяє формуванню діалогічної культури майбутніх вихователів ЗДО в навчально-виховному процесі ЗВО.

Принцип інтегративності об'єднує педагогічні вимоги вищого навчального закладу, громадських організацій; дотримання єдиних вимог з боку різних соціальних інститутів. Ефективність цього принципу може бути досягнута лише за умови взаємодії всіх суб'єктів соціального впливу. У виховному процесі впровадження принципу гуманізму прогнозує перехід від монологу викладача до діалогу зі студентом, подолання авторитаризму, створення умов для самопізнання кожної особистості шляхом вибору найдоцільніших методів виховання й навчання.

Принцип варіативності орієнтує викладача на розроблення власної програми і стратегії діяльності, а також дає змогу створити цілісне уявлення про комунікативні якості особистості студента, створює можливості для подолання одноманітності в процесі викладання педагогічних дисциплін, допомагає урізноманітнити комплекс методів, засобів і прийомів у навчально-виховному процесі ЗВО.

Принцип демократизації регламентує заміну авторитарного стилю педагогічної діяльності, орієнтацію на студента як на найвищу соціальну цінність, розвиток творчої індивідуальності, відповідальності.

Огляд змісту фахової підготовки майбутніх вихователів надав можливість виділити такі групи провідних методів:

- методи організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності: лекція, пояснення, розповідь, практичні і лабораторні роботи, педагогічна практика, ілюстрація, демонстрація; інформаційно-рецептивний, проблемний, частково-пошуковий, пошуковий, продуктивний методи; самостійна робота; індуктивний, дедуктивний, алгоритмічний методи; порівняльний та історичний, аксіоматичний, метод формалізації і моделювання;

- методи стимулювання і мотивації навчально-пізнавальної діяльності: ділові й рольові ігри, завдання-ситуації, навчальні диспути та дискусії,

«круглий стіл»; інтерактивні методи: мозковий штурм, «пошук ідей», кейс-ситуації, сюжетно-рольові ігри, брейнстормінг, обґрунтування ідей, експертної оцінки, метод-кейс, портфоліо, захист позиції;

- методи контролю та оцінювання навчальних досягнень студентів: діагностичні контрольні роботи, модульно-рейтинговий контроль, рефлексивного аналізу здійснюваної навчальної діяльності, самостійного узагальнення результатів, прогнозування, заліки, іспити, програмоване опитування, презентації тощо [1].

Щодо інтерактивних технологій, то найбільш дієвими є кубики рорі, сторітелінг, фішбоун.

Сюжетні кубики Рорі (**Додаток А**) – коробочка з дев'ятьма кубиками, кожна грань яких – це картинка. Разом в коробці 54 пітограми або понад 10 мільйонів сполучень. Різні набори кубиків Рорі випускаються фірмою Gamewright.

Під маркою кубиків Рорі випускаються наступні продукти:

1. Класичні набори по 9 кубиків: «Історії», «Подорожі», «Дії».
2. Додаткові набори по 3 кубика: «Зачаровані», «Докази», «Доісторичні», «Страхи», «Тварини», «Міфологія», «Середновіччя», «Суперздібності», «Ресурси», «Руйнування», «Медицина», «Космос», «Кам'яний вік», «Казки», «Порятунок», «Спорт».

Кубики можна застосовувати на заняттях з формування комунікативної культури майбутніх вихователів. Помістіть їх у непрозорий мішечок чи капелюх. Кожна людина витягує один кубик та обирає будь-яке із зображень на ньому для обговорення.

Запропонуйте майбутнім вихователям використати малюнок та асоціації, які він викликає, для відповіді на запитання. Наприклад: «Яку книгу мені нагадує намальоване на кубіку? Кого з вчених чи письменників? Яка історія життя цієї людини?», «Яку країну нагадує малюнок? Де я хотів би побувати та чому?», «Якою я бачу ЗДО майбутнього? Який предмет з тих, що

в ній має бути, нагадує зображення?», «З якою темою з біології асоціюється кубик?», «Яку історичну подію нагадав малюнок?».

Переваги Кубиків Рорі :

- розвиток мислення, комунікативних умінь, здатності до рефлексії,
- прищеплення навичок дослідницької роботи, вміння працювати з джерелами інформації,
- розширення загальнокультурних знань і навичок,
- придбання навичок спілкування з незнайомими людьми,
- формування толерантності, прищеплення навичок дискусії,
- зміцненню контактів, дружби між молодими людьми в реальному світі.

Традиційна схема «З чого почати свою історію ?»

Одного разу ... (щось відбувається і починається дія).

У ... (опиши місце дії).

Жив - був ... (опиши головного героя).

І ось ... (що персонаж робить далі і чого хоче домогтися).

Однак ... (щось йде не так).

Тоді ... (як персонаж намагається вирішити проблему).

Потім ... (вийшло чи ні?).

Зрештою ...(кінцівка).

Історія може бути:

- Проста
- Несподівана
- Конкретна
- Реалістична
- Емоційна
- Красива історія

Мета : майбутній вихователь відпрацьовує навички імпровізації і гнучкість мислення, коли об'єднує вибране зображення і свою відповідь.

Крім того, індивідуальні відповіді допомагають закріпити адекватну самооцінку. Адже їх запитують, слухають і ставлять їм уточнюючі питання.

Також гра допомагає студентам подолати невпевненість у собі. Адже вони засвоюють матеріал через гру, комфортним для них чином.

Сюжетні Кубики Рорі як розвивальний інструмент під час тренінгів:

Передайте кубики і запропонуйте по черзі кожному вибрати те зображення, яке буде його власним відповіддю на питання: «Що мені найбільше запам'яталося нещодавно?», «Що сподобалося з виступу одногрупників?». Або просто: «Який у мене зараз настрій?».

Існує також варіант для колективного застосування кубиків. Для цього розділіть усіх на групи по дев'ять чоловік. Кожен отримає по одному кубику з набору. Попросіть когось із міні-груп кинути кубики на парту. Так вишикується дев'ять зображень, на перший погляд не пов'язаних між собою. Запропонуйте майбутнім вихователям скласти кубики в певній послідовності так, щоб розповісти смішну або страшну гостросюжетну історію. Про підготовку до контрольної, спільну поїздку в інше місто, події навчального семестру, які запам'яталися найбільше.

Мета : дуже важливо давати майбутнім вихователям можливість говорити про свої почуття. Не всі можуть цілком усвідомити питання «Як ти себе відчуваєш?». А ось про настрої або власні враження говорити простіше. Коротенькі, навіть 20-секундні відповіді вчать основам культури почуттів: слухати інших, співпереживати і вибудовувати безоціночне ставлення до емоцій інших людей. І, звичайно, вправа допомагає згуртувати студентську групу.

Сюжетні Кубики Рорі як розвивальний інструмент при мозковому штурмі: запропонуйте майбутнім вихователям сісти у три кола, роздайте кожній групі по набору кубиків і поставте перед ними чітке завдання: придумати номер або сценарій для конкурсу, продумати відеоролик-презентацію групи.

Після того як усі подивляться зображення на всіх сторонах кубика, можна почати обговорювати ідеї, пропонувати варіанти вирішення завдання.

Також потрібно, щоб у кожній групі хтось відразу записував ідеї, цінні зауваження та коментарі.

Мета : у вузах студенти можуть освоїти такий формат співпраці, як дискусії в міні-групах, тому це буде цікавим експериментом. Такі ігри також дозволяють розвивати гнучкість і вміння домовлятися. З кожною наступною спробою зростає впевненість у своїх сильних сторонах.

За допомогою візуальних інструментів мозок починає шукати нестандартні рішення і тренується пристосовуватися до нових умов. До того ж ті, які зазвичай не дуже активні на заняттях і лише зрідка висловлюють свою думку, включаються в груповий процес, відчують себе частиною колективу. Крім того, вони вчаться висловлювати, по крайній мірі, найпростіші ідеї, адже головна вимога – кожному сказати мінімум за речення.

Сюжетні Кубики Рорі як розвивальний інструмент під час важливих розмов: трапляється, що майбутнім вихователям не з ким обговорити події, які відбуваються в країні або місті. Але це не означає, що вони перестають їх цікавити, викликати тривогу або здивування. Тому необхідно навчити висловлюватися на актуальні теми.

Перемішайте всі наявні кубики у одному мішечку або капелюсі і запропонуйте обговорити те, що є відповіддю на питання: «Яка з останніх подій в Україні або світі викликає у мене подив?».

Також методика допомагає в профорієнтації. Нехай кожен вибере те зображення, яке відповідає на питання «Що я вмію робити найкраще?». Можна запропонувати обрати кубик, який асоціюється з одним із слів: «кар'єра», «щастя», «освіта». Нехай майбутні вихователі пояснять, що вони вкладають у ці слова і чому саме цей кубик обрали.

Мета : завдяки таким іграм з'являється поле для дискусій. І не тільки на теми, обмежені певними дисциплінами. Це дуже важливо, щоб виховати мислячих особистостей. Такі методики розвивають критичне мислення, допомагають краще зрозуміти себе і одногрупників. Тому зближують.

Вправа з асоціативними картами і Кубиками Рорі. Ця вправа використовується для пошуку виходу з ситуації, з якою людина, як їй здається, не може впоратися. Сенс вправи полягає в тому, що з портретної колоди людина у відкритому вигляді дістає карту людини, яка знає (як їй здається), як впоратися з цією ситуацією. Активуємо карту, опрацьовуємо її. Просимо від імені цієї людини розповісти, як впоратись з цими труднощами. Після цього просимо дістати кубик і, прокручуючи його, розглядати зображення на гранях, використовуючи їх, як підказку, розповісти, що треба зробити, крок за кроком, щоб вийти з ситуації, що склалася. Якщо робота буде проведена грамотно, в кінці заняття майбутній вихователь самостійно складатиме для себе план з пунктів виходу з ситуації, що склалася. Варто відзначити, що якщо на якомусь етапі людина говорить вам, що – пунктів йому досить – не варто змушувати її опрацьовувати всі грані кубика.

Методики для роботи з Кубиками Рорі:

1. Кинути все 9 кубиків, обрати один з них як стартовий і розповісти історію, яка поєднуватиме всі інші елементи.
2. Обрати назву або тему, кинути всі 9 кубиків і розповісти історію, зв'язавши всі елементи, які випали. Наприклад, з кубиками у наборі «Дії» складете історію: «Поганий день Дмитра».
3. Роздати кубики всім гравцям. Один починає. По черзі кожен кидає кубик і продовжує історію за своєю піктограмою, яка випала.
4. «Головний герой». Складіть образ головного героя, обравши три кубика. Може вийти індіанське прізвище або ім'я і прізвище, і місце, звідки герой родом або особливість зовнішності.
5. «Помічники». Оберіть тільки ті піктограми, які мають загальну якість, наприклад, «допомагають людям».
6. «Що спільне?». Киньте два кубика і порівняйте дві картинки: знайдіть спільне або відмінності. Більше спільного можна знайти, змішавши кубики з різних наборів.

7. Придумайте риму до слова, позначеному картинкою. Наприклад, до картинки «бджола», можна підібрати риму до слів, що асоціюється з картинкою – літати, жало, крильця, смужки, комаха, переляк і т.п.
8. «Енциклопедія». Обери картинку і «розкажи 10 фактів про ...»
9. Склади історію, але «не говори слово ...» виберіть заборонене слово, наприклад з набору дій-«пішов».
10. Киньте кубики і розгляньте їх за 30 секунд. Прикрийте кубики і постарайтеся згадати картинки через хвилину. Секрет: картинки легше запам'ятати, зв'язавши їх подумки в історію.
11. «Вежа» або «Вертикальна історія». Обирайте по кубику з різних наборів і пишучи історію, складайте кубики один на інший. Подивіться, яку високу вежу вийде побудувати!
12. «Реклама». Складіть рекламну історію з метою похвалити або продати свій «продукт».
13. «Коротка історія». Постарайтеся скласти максимально коротку й граматично правильну розповідь, зі всіма картинками, що випали, навіть якщо вона буде нелогічною і смішною.
14. На шматочках паперу написати такі слова:
 «Хтось» – головний герой
 «Хотів» – що вони хочуть
 «Але» – якою була їхня проблема?
 «Тоді» – що вони робили, щоб вирішити свої проблеми?
 «В результаті» – як же вони вирішують проблему або як же закінчиться ця історія? Поруч з кожним словом ставите кубик, і починаєте складати історію. Чому ми саме пишемо або друкуємо слова на папері? Тому що поєднання слів і картинок активує обидві півкулі мозку, і робота виходить більш продуктивною.
15. Витягти з коробки будь-який кубик, розглянути його, і розповісти, який бізнес можна придумати з використанням зображення на кожній з граней кубика.

16. «І жили вони довго і щасливо». Складіть історію навпаки!

17. Зберіть картинки з кубиків для ілюстрації казки і перекажіть її.

Фішбоун (**Додаток В**) – свою назву цей інструмент дістав через те, що його візуальне вираження нагадує рибну кістку. Він дозволяє майбутнім вихователям «розбити» загальну проблемну тему на низку причин та аргументів. Застосування цього прийому допоможе зрозуміти важливість аргументації, а також те, що кожна проблема – багатогранна, може мати кілька причин, що впливають одна на одну. «Рибна кістка» є дуже дієвим інструментом у застосуванні до соціальних тем, на зразок «шкідливі звички», «підліткова злочинність», «погана екологія в місті» тощо.

Алгоритм дій при роботі з «Фішбоун».

1. Перш ніж приступати до побудови діаграми, всі учасники повинні прийти до єдиної думки щодо формулювання. Схема «Фішбоун» являє собою графічне зображення, що дозволяє наочно продемонструвати певні причини конкретних подій, явищ, проблем і відповідні висновки або результати обговорення в процесі аналізу. Вигляд діаграми при розгляді досліджуваної проблеми справді нагадує кістяк риби. Проблема позначається основною стрілкою. Фактори, що посилюють проблему, відображають стрілками, похиленими праворуч до основної, а ті, що нейтралізують проблему, – з нахилом вліво. При поглибленні рівня аналізу до стрілок. Як відомо, будь-яка проблема починається з голови. Тому розміщуємо нашу проблему в голову риби.

2. Досліджувана проблема записується із правої сторони в середині чистого аркуша паперу або на дошці й оформляється в рамку, до якої ліворуч підходить основна горизонтальна стрілка – «хребет».

3. На верхніх (або лівих) «кісточках» записуються формулювання причин проблеми. Ідеально, якщо різні частини проблеми розташовані так, що найбільш важлива знаходиться в голові риби. Цей прийом дозволяє нам «розбити» загальну проблемну тему на низку причин і аргументів.

4. Далі наносяться вторинні причини (причини рівня 2), які впливають на головні причини («більшої кістки»), а ті є наслідком вторинних причин. Вторинні причини записуються й розташовуються у вигляді «середніх кісток», що примикають до «більших». Причини рівня 3, які впливають на причини рівня 2, розташовуються у вигляді «дрібних кісток», що примикають до «середніх», і т.д.

5. При аналізі повинні виявлятися й фіксуватися всі фактори, навіть ті, які здаються незначними, тому що мета схеми – відшукати найбільш правильний шлях і ефективний спосіб рішення проблеми.

6. Причини (фактори) оцінюються й ранжируються за їхньою значимістю, виділяючи особливо важливі.

7. На нижніх (або правих) кісточках записуються факти, які підтверджують, що дані причини проблеми існують. Аналізуючи джерела, текст або відеофільм, майбутні вихователі визначають причини й аргументи, які підтверджують їхні припущення. Часто буває, що причин більше, ніж аргументів. Це відбувається тому, що припущення вже сформульовані, а інформація, яка підтверджує правомірність гіпотез, поки що відсутня. У такому разі учні звикають до усвідомлення того, що припущення без аргументів так і залишаються на лівій стороні «риби», тобто залишаються тільки лише припущеннями.

8. Хвіст риби – висновок. Шляхом аналізу зв'язки «причини-аргументи» майбутні вихователі синтезують висновок, який записується в кінцевій частині малюнка. Головне при вирішенні проблеми – встановити причинно-наслідкові зв'язки, відповіді на питання «чому?» Діаграма має такі переваги:

- дозволяє графічно відобразити взаємозв'язок досліджуваної проблеми й причин, що впливають на цю проблему;
- представити взаємозв'язок між причинами та зіставити їх відносну важливість;
- зручна й проста для застосування й розуміння;

– дає можливість стимулювати творче мислення;

– дозволяє впорядкувати роботу творчої (навчальної) групи. Цей вид схем дозволяє ефективно знаходити рішення в складних ситуаціях, виробляти нові свіжі ідеї. На такій схемі можна зафіксувати будь-яку кількість ідей, її часто використовують на етапі проведення «мозкового штурму».

Записи повинні бути короткими: ключові слова або фрази, що відображають суть явища. Факт надає проблемі ясності і реальних обрисів. Діаграма дозволяє в простій і доступній формі систематизувати всі можливі проблеми, виокремити найістотніші та провести пошук першопричини. Проте однією з найголовніших переваг методичного прийому «Фішбоун» є те, що варіанти вирішення проблеми можуть бути досить нестандартні і нешаблонні. Мова йде про розвиток латерального мислення майбутніх вихователів.

Сторітеллінг (story – історія; telling – розповідати) – це ефективний метод донесення інформації до аудиторії шляхом розповідання смішних, зворушливих або повчальних історій з реальними або вигаданими персонажами. Вперше широкій аудиторії представив його керівник корпорації з США ArmstrongInternational – Девід Армстронг. Сутність її проста: «Найкращий спосіб презентувати власну ідею чи себе, передати знання чи мотивувати на діяльність – розповісти історію» [1]. Під час розробки свого методу Девід Армстронг врахував той психологічний фактор, що історії більш виразні, захоплюючі, цікаві і легше асоціюються з особистим досвідом, ніж правила або директиви. Вони краще запам'ятовуються, їм надають більше значення і їх вплив на поведінку людей сильніший. Сьогодні сторітеллінг використовується не лише в бізнесі, а й в інших сферах діяльності людини: маркетингу, коучингу, ораторській майстерності, а нещодавно став інновацією і в освіті.

Сторітеллінг включає в себе різні напрямки – в ньому тісно переплетені психологія і педагогіка, дидактика та акторська майстерність. Тут, чим

більший у вас словниковий запас, тим більше у вас впевненості у своїх силах; чим допитливий розум, тим кращими виходять історії.

Вид історії, що використовується у сторітелінгу залежить, як правило, від того, для якої саме аудиторії вона призначена. В історії будь-якого виду є кілька ключових принципів, які відрізняють її від простого викладу фактів:

наявність персонажа;

наявність інтриги;

наявність сюжету.

Персонаж в історії повинен бути як можна більш близьким до аудиторії, адже інакше слухачі не будуть співпереживати йому, не зможуть «приміряти» образ цього персонажа на себе. А це якраз одна з основних завдань сторітеллінгу – зробити слухача безпосереднім учасником історії.

Інтрига в історії дозволяє утримати увагу аудиторії, вона змушує послухати всю історію, з нетерпінням чекаючи, чим все скінчиться. Втім, занадто затягнутою інтрига бути не повинна, інакше уваги аудиторії не вистачить, щоб дослухати історію до кінця. Сюжет в історії потрібен обов'язково. Він зазвичай буває класичним, тобто побудованим у вигляді «ланцюжка» з зав'язки, розвитку, кульмінації і розв'язки.

Сюжети історій для майбутніх вихователів:

- Батьки вимагають приділяти більше уваги Петрику. Що ви скажете батькам?
- Іванко граючись на майданчику роздер нову куртку. Що ви скажете батькам?
- Дітям набридли казки. Вигадайте свою.

Отже, ми побудували й обґрунтували систему інтерактивних завдань та тренінгів (детально з тренінгами можна ознайомитися в Додатку С), яка відображає педагогічні цілі, концептуальні засади, завдання, пріоритети й умови організації та здійснення процесу формування комунікативної культури майбутніх вихователів. У логіко-змістовому сенсі розроблену

систему завдань можна оцінювати як інструмент оптимізації професійної підготовки вихователя з метою підвищення рівня їхньої професійної майстерності.

2.3. Результати дослідно-експериментальної роботи і методичні рекомендації майбутнім вихователям щодо формування комунікативної культури

Отже, для здійснення формувальних заходів, виявлення їх результативності було проведено низку занять на формування комунікативної культури майбутнього вихователя .

Заняття проводилися зі студентами спеціальності 012 «Дошкільна освіта» освітнього-кваліфікаційного рівня «Бакалавр», майбутніми вихователями ЗДО, які брали участь у першому етапі нашого експерименту. Формувальні заходи було спрямовано окремо на студентів, майбутніх вихователів. У групі, до якої увійшли майбутні вихователі було задіяно комплексну програму формування комунікативної культури та було проведено тренінги з формування комунікативної культури.

Відтак комплексна програма формування комунікативної культури у майбутніх вихователів спрямована на організацію умов для усвідомлення необхідності вдосконалення умінь та навичок комунікативної культури, а саме: аналіз компонентів комунікативної культури; розуміння комунікації як професійної важливої якості спеціалістів у сучасному суспільстві впродовж академічних занять; формування розуміння зворотнього зв'язку, сенситивності діалозі; створення атмосфери довіри, взаємодії, взаємодопомоги та творчості; зосередження уваги студентів на особливостях

ділової комунікації, надання допомоги студентам в оволодінні досвідом ділового спілкування та кореспонденції.

Формування професійної спрямованості в комунікативній діяльності студентів, впродовж практики на робочих місцях за спеціальністю, факультативних занять, спрямованих на розвиток ділового спілкування; формування рефлексивних умінь та толерантності в умовах спільної діяльності, ділових ігор разом із фахівцями впродовж розв'язання ситуацій ділового спілкування у межах практичних занять з гуманітарних дисциплін професійної спрямованості; вдосконалення досвіду ділового й неформального спілкування, впровадженню до практики викладання рольових ігор та вправ-ситуацій ділової комунікації, організація комунікативно-рефлексивних тренінгів.

Нами також було проаналізовано курс «Педагогічна майстерність», який викладається для майбутніх вихователів. Мета та завдання зазначеного курсу реалізуються за допомогою: організації різноманітних видів групової та індивідуальної аудиторної діяльності студентів; керівництво поза аудиторною діяльністю студентів з метою розвитку комунікативної культури; розробки методичних засобів керівництва навчальною діяльністю студентів (розробка тематичних завдань, ігор, вправ-ситуацій); розвиток професійної рефлексії студентів, майбутніх вихователів, для яких спілкування є основою професійної діяльності (в межах програм підготовки до професійних практик зі спеціальності; організації зустріч з фахівцями; підготовки студентів до участі в конференціях, олімпіадах з метою формування умінь ораторського мистецтва й доступного сприйняття інформації слухачами).

Динаміка розвитку та сформованість комунікативних, рефлексивних умінь реєструвалися впродовж діагностики показників комунікативної культури студентів (запропонування діагностичних контрольних завдань, щодо визначення рівнів сформованості комунікативної культури студентів; впровадження системи діагностичних і тестових завдань з метою визначення рівня повноти та систематичності професійних знань, зокрема сформованості

комунікативної культури студентів; реалізація методичних вправ сенситивного та емпатійного спілкування між студентами.

Водночас, формування умінь рефлексивності, децентрації відбувалося в межах спеціалізованого тренінгу професійної комунікації. Головна мета тренінгу полягає у формуванні у вихователів умінь доступного висловлення із врахуванням потреб та комунікативних можливостей дошкільників, гнучкого використання професійного лексику задля успішного розуміння аудиторією. Сформованість зазначених умінь виявлялася за допомогою вищезазначеної методики Творогова.

Таблиця 3

Комунікативні вміння студентів, майбутніх вихователів ЗДО, на кінцевому етапі

Перелік умінь	Оцінка 0, %	Оцінка 1, %	Оцінка 2, %	Оцінка 3, %	Оцінка 4, %	Оцінка 5, %
1. Уміння почати розмову, знайти загальну тему.	4%	5%	6%	35%	30%	20%
2. Здатність тривалий час підтримувати розмову.	4%	5%	10%	34%	28%	19%
3. Розуміння почуттів і намірів іншої людини.	3%	4%	7%	35%	30%	21%
4. Уміння утримуватися від категоричних суджень при оцінці інших.	4%	5%	4%	33%	32%	22%
5. Уміння вислухати співрозмовника.	2%	7%	6%	35%	24%	26%
6. Уміння вийти зі спілкування, не ображаючи інших.	5%	4%	6%	35%	20%	30%
7. Привітність.	4%	6%	5%	30%	35%	20%
8. Гарні манери в спілкуванні.	3%	9%	6%	35%	26%	21%
9. Тактовність.	5%	4%	6%	35%	20%	30%
10. Уміння точно і ясно висловлювати свої думки.	8%	5%	6%	28%	31%	22%
11. Мімічна рухливість особи.	2%	7%	6%	35%	24%	26%
12. Відповідність жестів ситуації.	10%	10%	13%	18%	22%	27%

13.Відповідність міміки ситуації.	4%	5%	6%	35%	30%	20%
14.Уміння одягатися відповідно до ситуації.	4%	5%	4%	33%	32%	22%
15.Відповідність інтонації мови її змістом.	4%	5%	10%	34%	28%	19%
16.Уміння при бажанні включитися в розпочату іншими роботу.	11%	10%	13%	18%	22%	26%

Як бачимо, комунікативні вміння студентів зросли. Домінують здебільшого позитивні оцінки (60-70 %). Негативні оцінки знаходяться у рамках (30-20 %), що свідчить про результативність запропонованої нами моделі формування комунікативної культури майбутнього вихователя.

Впродовж визначення особливостей покращення техніки спілкування у студентів майбутніх вихователів нами було виявлено суттєві відмінності за найголовними показниками. Було виявлено розпізнавальну здатність показників техніки спілкування студентів в залежності від академічної успішності та успішності професійної діяльності, тобто оцінки – бала, отриманого під час іспитів і успішності під час педагогічної практики. Студентів було розподілено на дві групи: «успішні» (оцінка 5, 4); успішні, «малоуспішні» (оцінка 3, 2); менша успішність.

За допомогою статистичної обробки даних ми з'ясували зв'язок між технікою спілкування (показники), що включається до учбової діяльності й професійної діяльності та технікою спілкування (показники), що спостерігається у неформальному спілкуванні студентів між собою.

Далі, знову було проведено порівняння високого, середнього, низького рівнів техніки спілкування на основі індивідуального балу (за методом підсумовування показників, що створюють шкалу техніки спілкування) з показниками академічної успішності, успішності як вихователя ЗДО.

Варто зазначити, що у більшості студентів показники покращилися.

Таблиця 4.

Розпізнавальна здатність показників техніки спілкування студентів-майбутніх вихователів в залежності від виду діяльності

Показники техніки спілкування	Навчальна діяльність	Професійна діяльність	Неформальне спілкування
1. Темп мовлення	0,34	0,23	0,36
2. Приємність голосу	0,25	0,61	0,49
3. Уміння вести бесіду	0,52	0,67	0,34
4. Уміння ситуативне змінювати тему	0,43	0,52	0,20
5. Виразна міміка	0,22	0,39	0,59
6. Розуміння невербальних засобів комунікації	0,37	0,68	0,49
7. Контактність	0,45	0,69	0,30
8. Уміння виявити прийняття	0,27	0,55	0,58
9. Уміння слухати	0,22	0,60	0,50
10. Витриманість	0,36	0,59	0,27
11. Уміння одягатись у відповідності з ситуацією	0,68	0,77	0,26
12. Вихованість	0,38	0,56	0,58

Як показують емпіричні дані, ефективність техніки спілкування збільшилася. Техніка спілкування, що є успішною у неформальному спілкуванні між студентами стала ефективною у навчальній діяльності, і у спілкуванні з викладачами також. У більшості студентів професійне

спілкування стало більш ефективним, компоненти техніки спілкування більш розвиненими, ніж у повсякденному, побутовому спілкуванні.

Крім того, ми виявили зміни техніки спілкування в процесі навчання студентів, майбутніх вихователів – вона розвивається. Так серед студентів першого курсу виявлено вже 27% осіб з високим рівнем техніки спілкування, серед студентів п'ятого курсу – 70%. Що значно покращилося з попередніми показниками.

Тобто, є тенденція до розвитку індивідуальних характеристик спілкування в процесі навчання у вищих навчальних закладах. На п'ятому курсі не залишилося студентів, що відчують деякі труднощі у спілкуванні з викладачами, в межах академічної групи.

Також нами було здійснено повтор структурно-сміслового аналізу (Н.В.Чепелева) тексту та його пояснення іншим.

Таблиця 4.

Розподіл (у відсотках) досліджених експериментальних вибірок за тенденціями пояснення текстів для дошкільників

№п /п	Експериментальна група	Тенденції до пояснення	
		Об'єктивна до експер- ту	Об'єктивна після експе-ту
1.	Майбутні вихователі	25	55

Одержані результати показують зростання в студентів здатності до об'єктивного пояснення текстів. Проведені формуючі заходи зумовили чи не максимальне вираження об'єктивності пояснення у майбутніх вихователів. Їм стала властива здатність глибоко розуміти тексти, піддавати їх аналізу, виражати власні переконання в комунікації.

Результати повторних контрольних зрізів, проведених зі студентами, майбутніми вихователями контрольної вибірки, подано в табл. 5.

Таблиця 5.

Розподіл (у відсотках) досліджених контрольної вибірки за тенденціями пояснення текстів

№ п/п	Контрольна група	Тенденції до трактування	
		Об'єктивна до експерименту	Об'єктивна після експерименту
1.	Майбутні вихователі	19	19

Окрім цього нами фіксувалися і зв'язки між сформованістю комунікативних умінь (за Н.Д.Твороговою) та їхніми психосемантичними здатностями. Проводилися повторні контрольні зрізи за методиками визначення рівня розуміння тексту (Н.В. Чепелева) і глибини розуміння (Ч. Осгуд). Результати подано в табл. 6.

Таблиця 6.

Розподіл (у відсотках) досліджених експериментальної вибірки за повнотою розуміння тексту

№ п/п	Експериментальна група	Оцінки повноти розуміння за шкалою Н.В. Чепелевої								
		8	7	6	5	4	3	2	1	0
1.	Майбутні вихователі	1	12	20	28	11	10	2	2	1

Як видно із поданих таблиць, застосовані заходи, спрямовані на розвиток рефлексії, децентрації, умінь пояснювати, комунікативних умінь позитивно позначилися на повноті розуміння текстів майбутніми вихователями.

Отже, представлені у таблицях дані засвідчують ефективність формуючих заходів. Якісне зростання умінь об'єктивно сприймати та

пояснювати інформацію також підтверджує слушність гіпотетичних припущень, правомірність поставлених завдань.

Здійснені формувальні заходи виявились ефективними. Їм властива системність, що зумовлюється поетапністю впливу, його несуперечливістю та цілеспрямованістю. Такі характеристики й визначають перспективність застосування заходів даного типу з метою формування комунікативної культури у майбутніх вихователів.

Нами також було сформульовано поради, щодо формування комунікативних вмінь майбутнім вихователям ЗДО. Варто зазначити, що педагогічна діяльність передбачає спілкування постійне і тривале. Тому педагоги з нерозвинутою комунікабельністю швидко втомлюються, дратуються і не відчують задоволення від своєї діяльності в цілому. Потрібно пам'ятати, що серйозні перешкоди у взаємодії вихователя і дитини створюють:

- невиразна мова;
- дефекти мови (особливо при поясненні нового матеріалу); нетовариськість;
- замкнутість;
- заглибленість в себе (при встановленні контакту з дитиною, знаходженні індивідуального підходу до неї).

Майбутній вихователь повинен володіти наступними комунікативними вміннями:

- 1) вміння швидко і правильно орієнтуватися в умовах зовнішньої ситуації спілкування;
- 2) вміння правильно планувати свою промову, тобто зміст акту спілкування;
- 3) вміння знаходити адекватні засоби для передачі цього змісту (вірний тон, потрібні слова і т.д.);
- 4) вміння забезпечувати зворотний зв'язок.

Високий рівень розвитку комунікативної культури майбутнього вихователя передбачає наявність у нього:

- експресивних умінь і здібностей: виразність мови, виразність жестів, виразність міміки, виразність зовнішнього вигляду;
- перцептивних умінь і здібностей: вміння зрозуміти стан дитини, вміння встановити з нею контакт, вміння і здатність скласти адекватний образ дошкільника і т.д.

Будучи в позиції слухача педагог повинен:

- проявляти терпимість; не переривайте, не заважайте; перш ніж щось сказати, добре подумайте, переконайтеся, що ви хочете сказати саме це;
- не давайте оцінок людині: якщо ви будете оцінювати почуття мовця, то він стане захищатися або суперечити вам. Намагайтеся ставитися з емпатією і розуміти перспективи людини;
- не давайте порад: пам'ятайте, що кращі рішення в конфлікті – це ті, до яких учасники приходять самі, а не ті, які їм хтось підказав.

При виникненні конфлікту з дітьми використовуйте наступні поради:

1. Рефлексуйте. Повертайтеся назад і спробуйте знову подивитися на ситуацію, що склалася, проблему.
2. Будьте точними. Намагайтеся дотримуватися фактів і подій, а не своїх думок, почуттів і уявлень про них.
3. Намагайтеся підтримувати атмосферу довіри й поваги, підтримуйте впевненість вашого співрозмовника, ставитесь до нього як до рівноправного партнера спілкування.
4. Пояснюйте, розповідайте і про свої почуття, свої бажання, потреби, про те, що ви хочете отримати в результаті вирішення конфлікту.
5. Будьте конкретні, розглядайте детально свою поведінку, а після робіть якісь узагальнення.
6. Не звинувачуйте, не кажіть, що все сталося через чийсь недоліки, і не звинувачуйте когось в тому, що трапилося.
7. Не узагальнюйте! Уникайте використання слів «завжди», «ніколи» в описі поведінки вашого співрозмовника. Приводьте конкретні факти і ситуації, які обидва добре пам'ятаєте.

Отже, зазначені поради сприятимуть розвитку комунікативних умінь майбутніх вихователів ЗДО та допоможуть встановити якісне спілкування між вихователем та дошкільниками.

Висновки до розділу 2

Отже, нами було проведено констатувальний етап дослідження, який включав два етапи: виявлення особливостей комунікативної культури студентів, майбутніх вихователів, сформованості їх комунікативної діяльності та експериментальне визначення специфіки розуміння й взаєморозуміння суб'єктів освітньо-виховної діяльності ЗДО.

Задля реалізації першого етапу дослідження, визначення специфіки комунікативної культури майбутніх вихователів ЗДО було застосовано: методику Н. Творогової «Техніка спілкування». Виявилось, що комунікативні вміння студентів не досить високі. Домінували здебільшого негативні оцінки (60-70 %). Позитивні оцінки знаходилися у рамках (30-20 %), що вимагало корекційної роботи.

Як показали емпіричні дані, ефективність техніки спілкування залежить від виду діяльності, в яку вона залучена. Техніка спілкування, що є успішною у неформальному спілкуванні між студентами не є ефективною у навчальній діяльності, тобто у спілкуванні з викладачами. У деяких студентів професійне спілкування виявляється більш ефективним, компоненти техніки спілкування більш розвиненими, ніж у повсякденному, побутовому спілкуванні.

Крім того, ми виявили зміни у техніки спілкування в процесі навчання студентів, майбутніх вихователів – вона розвивається. Так серед студентів першого курсу виявлено всього 7% осіб з високим рівнем техніки спілкування, серед студентів п'ятого курсу – 30%.

За результатами теоретичного аналізу проблеми комунікативної культури, вивчення стану рівня сформованості компонентів комунікативної

культури студентів в ході констатувального зрізу нами була розроблена система завдань на формування комунікативної культури майбутніх вихователів, яка є теоретичним підґрунтям для впровадження навчальної програми формування комунікативної культури майбутнього вихователя засобами інтерактивних технологій.

Для здійснення формувальних заходів, виявлення їх результативності було проведено низку занять із застосування розробленої нами моделі формування комунікативної культури майбутнього вихователя. У групі, до якої увійшли майбутні вихователі було задіяно комплексну програму формування комунікативної культури та було проведено тренінги з формування комунікативної культури.

Згодом нами було проведено контрольний експеримент, за результатами якого нами було відмічено, що комунікативні вміння студентів зросли: домінують здебільшого позитивні оцінки (60-70 %). Негативні оцінки знаходяться у рамках (30-20 %), що свідчить про результативність запропонованої нами моделі формування комунікативної культури майбутнього вихователя.

Впродовж визначення особливостей покращення техніки спілкування у студентів майбутніх вихователів нами було виявлено суттєві відмінності за найголовніми показниками. Було виявлено розпізнавальну здатність показників техніки спілкування студентів в залежності від академічної успішності та успішності професійної діяльності, тобто оцінки – бала, отриманого під час іспитів і успішності під час педагогічної практики. Варто зазначити, що у більшості студентів показники покращилися.

Крім того, ми виявили зміни техніки спілкування в процесі навчання студентів, майбутніх вихователів – вона розвивається. Так серед студентів першого курсу виявлено вже 27% осіб з високим рівнем техніки спілкування, серед студентів п'ятого курсу – 70%. Що значно покращилося у відповідності з попередніми показниками. Отже, запропонована нами с

система завдань – дієвий метод формування комунікативної культури студентів, майбутніх вихователів ЗДО.

ВИСНОВКИ

У сучасній освітній ситуації потрібні кваліфіковані педагогічні кадри, здатні вирішувати нестандартні професійні завдання засобами своєї діяльності. Однією з головних форм педагогічної професії виступає комунікація, або спілкування педагога з вихованцями. Допомогти фахівцям опанувати засоби ефективного впливу на дошкільників як основи продуктивної взаємодії в новій освітній парадигмі становить пріоритетне завдання в підготовці майбутнього вихователя до професійної діяльності. Отже, у дослідженні нами розглянуто поняття «комунікативності» та «комунікативної культури» у психолого-педагогічних дослідженнях.

Розглянувши поняття комунікативність – це сукупність істотних, відносно стійких властивостей особистості, що сприяють успішному прийому, розумінню, засвоєнню, використанню й передаванню інформації. Комунікативність може виявлятися через: гіперкомунікативність – намагання стати центром спілкування, неадекватне усвідомлення позиції партнерів, ігнорування їх кутів зору; гіпокомунікативність – нездатність нормально контактувати, організувати зворотний зв'язок із співрозмовником. В свою чергу, комунікативна культура – частина професійно-педагогічної культури, сукупність знань в області педагогічного спілкування, досвіду реалізації професійно-педагогічних умінь з організації оптимального впливу, досвіду творчого спілкування у співпраці з вихованцями і певних емоційно-ціннісних відносин до об'єктів педагогічної дійсності.

З'ясовано рівень комунікативної культури в системі професійних вимог до особистості вихователя та обґрунтовано, що комунікативна культура майбутнього вихователя являє собою властивість особистості, що інтегрує комунікативні знання, цінності, досвід, реалізація яких дозволяє досягати взаєморозуміння між суб'єктами діяльності й вирізняє наступні компоненти: культура почуттів, культура мислення, культура мовлення і культура здоров'я. Комунікативна культура є основою цілісної професійної культури вихователів. Втім становлення комунікативної культури майбутнього

вихователя тісно пов'язане із процесом розуміння та тлумачення текстової інформації. Серед найважливіших проблем доступності пояснення слід виокремити такі: проблема об'єкта розуміння, його механізмів, етапів, рівнів; проблема суб'єкта розуміння й ситуації розуміння; проблема результатів розуміння, його особистісних й міжособистісних ефектів.

Експериментально було досліджено стан сформованості комунікативної культури у майбутніх вихователів ЗДО. Задля реалізації першого етапу дослідження, визначення специфіки комунікативної культури майбутніх вихователів ЗДО нами було застосовано методику Н. Творогової «Техніка спілкування». Після проведеного експерименту, нами було з'ясовано, що комунікативні вміння студентів не досить високі. Домінують здебільшого негативні оцінки (60-70 %). Позитивні оцінки знаходяться у рамках (30-20 %), що вимагає корекційної роботи.

Як показали емпіричні дані, ефективність техніки спілкування залежить від виду діяльності, в яку вона залучена. Техніка спілкування, що є успішною у неформальному спілкуванні між студентами не є ефективною у навчальній діяльності, тобто у спілкуванні з викладачами. У деяких студентів професійне спілкування виявляється більш ефективним, компоненти техніки спілкування більш розвиненими, ніж у повсякденному, побутовому спілкуванні.

Крім того, ми виявили зміни у техніки спілкування в процесі навчання студентів, майбутніх вихователів – вона розвивається. Так серед студентів першого курсу виявлено всього 7% осіб з високим рівнем техніки спілкування, серед студентів п'ятого курсу – 30%.

Визначили шляхи формування комунікативної культури студентів в ході констатувального зрізу. Нами була розроблена система завдань з формування комунікативної культури майбутніх вихователів, яка є теоретичним підґрунтям для впровадження навчальної програми формування комунікативної культури майбутнього вихователя засобами інтерактивних технологій.

Отже, для здійснення формувальних заходів, виявлення їх результативності було проведено низку занять із застосування розробленої нами системи завдань з формування комунікативної культури майбутнього вихователя. У групі, до якої увійшли майбутні вихователі було задіяно комплексну програму формування комунікативної культури та було проведено тренінги з формування комунікативної культури.

З'ясовано, що комунікативні вміння студентів зросли. Домінують здебільшого позитивні оцінки (60-70 %). Негативні оцінки знаходяться у рамках (30-20 %), що свідчить про результативність запропонованої нами моделі формування комунікативної культури майбутнього вихователя.

Впродовж визначення особливостей покращення техніки спілкування у студентів майбутніх вихователів нами було виявлено суттєві відмінності за найголовними показниками. Було виявлено розпізнавальну здатність показників техніки спілкування студентів в залежності від академічної успішності та успішності професійної діяльності, тобто оцінки – бала, отриманого під час іспитів і успішності під час педагогічної практики. Варто зазначити, що у більшості студентів показники покращилися.

Крім того, ми виявили зміни техніки спілкування в процесі навчання студентів, майбутніх вихователів – вона розвивається. Так серед студентів першого курсу виявлено вже 27% осіб з високим рівнем техніки спілкування, серед студентів п'ятого курсу – 70%. Що значно покращилося з попередніми показниками. Отже, запропонована нами система завдань – дієвий метод формування комунікативної культури студентів, майбутніх вихователів ЗДО.

Розроблено цілісна система соціально-психологічних засобів формування комунікативних умінь, сприяє оформленню професійної ідентичності майбутніх вихователів, смисложиттєвих орієнтувань, психологічної готовності до професійної комунікативної діяльності, а також розвитку комунікативних умінь, ціннісного ставлення до власної професії, людей, світу у майбутніх вихователів, що в цілому створює умови

становленню усталеного змістового орієнтування особистості на професійну культуру.

Проведене дослідження не вичерпує всієї різноманітності питань, пов'язаних із формуванням комунікативної культури як професійної цінності майбутніх вихователів. Однак, дозволяє окреслити коло проблем, які потребують додаткового вивчення: це питання подальшого реформування системи вищої освіти, адаптації вихователів на ринку праці, створення нових особистісно-орієнтованих методик професійного навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Амонашвили Ш. А. Размышления о гуманной педагогике. М. : Изд. Дом Шалвы Амонашвили, 1996. 496 с.
2. Артемова Л. В. Педагогіка і методика вищої школи [Текст] : навч.-метод. посібник для студентів ВНЗ. К. : Кондор, 2008. 271 с.
3. Бабанский Ю. К. Методы обучения в современной общеобразовательной школе. М. : Педагогика, 1990. 224 с.
4. Базовий компонент дошкільної освіти / [Авт. кол-в : А. М. Богуш, Г. В. Беленька, О. Л. Богініч та інші; науковий керівник : А. М. Богуш]. К. : Видавництво НАПН, 2012. 26 с.
5. Барташнікова І. А., Барташніков О. О. Розвиток уяви та творчих здібностей у дітей 5-6 років: Навчальний посібник. - Вид. 2-е, переробл. - Тернопіль: Навчальна книга - Богдан, 2007. - 64 с.
6. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики. К. : Академія. 2004. 344 с.
7. Бех І. Д. Виховання особистості: у 2-х кн. : [наук. видання]. К. : Либідь, 2003. 345 с.
8. Богуш А., Гавриш Н., Котик Т. Методика організації художньо-мовленнєвої діяльності дитини у дошкільних навчальних закладах. Підручник для студентів вищих навчальних закладів факультетів дошкільної освіти / А. Богуш, – К.: Видавничий дім «Слово», 2006. – 304 с.
9. Божович Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте. – М., 1998. 463 с.
10. Бодалев А. А. Психологические условия педагогического общения. Кировоград : КГПИ, 1991. Т. 1. 414 с.
11. Бутенко Н. Ю. Комунікативна майстерність викладача [Текст] : навч. посіб. К. : КНЕУ, 2005. 336 с.

12. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи [Текст] : підручник за модульно-рейтинговою системою навчання для студентів ВНЗ. 2-ге вид. К. : Центр учбової літератури, 2011. 383 с.
13. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи: Методичний посібник. – К.: Центр навч. літератури, 2003. – 316 с.
14. Використання інтерактивних методів та мультимедійних засобів у підготовці педагога. Кам'янець-Подільський : Абетка-Нова, 2003. 208 с.
15. Волкова Н. П. Педагогіка для студентів вищих навч. закладів. К. : Видавничий центр «Академія», 2003. 384 с.
16. Галузинський В. М., Євнух М. Б. Педагогіка: теорія та історія : навч. посібник. К.: Вища шк., 1995. 322 с.
17. Гапоненко Л. Розвиток рефлексії як психологічного механізму корекції професійної поведінки у педагогічному спілкуванні. *Педагогіка і психологія*. 2001. № 3-4. С. 81-89.
18. Головаха Е. И., Панина Н. В. Психология человеческих взаимоотношений. К.: Либідь, 1999. 189 с.
19. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. К. : Либідь, 1997. 374 с.
20. Горєєва В. М. Педагогічна техніка : методичні рекомендації. К. : НПУ, 2006. С. 7-9.
21. Гулько Ю. А. Розвиток творчого потенціалу дошкільників / Ю. А. Гулько, Н. Г Рубель // *Обдарована дитина*. – 2005. – № 6. – 105 с.
22. Гуманітарні основи професійної адаптації майбутніх фахівців [Текст] : монографія / за ред. Г. П. Васяновича, С. М. Вдович. Львів : Сполом, 2009. 334 с.
23. Дитина у сучасному соціопросторі : навчальний посібник / Т. О. Піроженко, С. О. Ладивір, І. М. Біла [та ін.] ; за ред. Т. О. Піроженко. — К. ; Кірово-град : Імекс-ЛТД, 2014. — 272 с.
24. Запорожец А. В. Избранные психологические труды. М. : Педагогика,

2000. 439 с.
- 25.Інтерактивні технології навчання : теорія, практика, досвід : метод. посіб. / авт.-укл. О. Пометун,Л. Пироженко. К. : А.П.Н., 2002. 136 с.
- 26.Каган М. С. Мир общения. Проблема межсубъектных отношений. М. : Вектор, 2008. 319 с.
- 27.Калмыкова З. И. Педагогика гуманизма. М. : Знание, 1990. 145 с.
- 28.Калюжна Т. Г. Культура педагогічного мовлення : методичні рекомендації. К., 2011. 51 с.
- 29.Касянович Г. П. Педагогіка вищої школи : Навчально-методичний посібник. – Львів : Ліга-Прес, 2000. – 100 с.
- 30.Кардаш І. М. Мовленнєва культура як складова загальної культури майбутнього фахівця дошкільної освіти. *Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського*. Випуск 1.45 (106) Педагогічні науки. С. 50-53.
- 31.Карпенчук С. Г. Теорія і методика виховання: Навчальний посібник. – К.: Вища школа, 2005. – 180 с.
- 32.Кан-Калик В. А. Учителю о педагогическом общении. М. : АСТ, 2007. 177 с.
- 33.Кизилова В.В. Основи культури й техніки мовлення : навчальний посібник / В. В. Кизилова. – Луганськ: Знання, 2007. – 126с.
- 34.Коломинский Я. Л. Психология взаимоотношений в малых группах. Минск, 1996. 230 с.
- 35.Кононко О.Л. Соціально-емоційний розвиток особистості (в дошкільному дитинстві): Навч. посіб. для вищих навчальних закладів / О.Л. Кононко. – К.: Освіта, 1998. – 255 с.
- 36.Коротаева Е. В. Директор-учитель-ученик: пути взаимодействия. М. : Сентябрь, 2000. 144 с.
- 37.Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. Київ, 1989. 260 с.
- 38.Краткий психологический словарь : [под. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского]. М. : Феникс, 1999. 505 с.

39. Леонтьев, А. А. Педагогическое общение. М. : Педагогика, 2009. 248 с.
40. Лисенко Н. В. Педагогіка українського дошкілля: Навч. посіб. для вищих навч. закладів, які навч. за спец. "Дошкільне виховання". У 2-х ч. Ч. 1 / Неллі Василівна Лисенко, Наталія Романівна Кирста. – К. : Вища шк., 2006. – 302 с.
41. Любар О. О., Стельмахович М. Г., Федоренко Д. Т. Історія української педагогіки / За заг. ред. дійсного члена АПН України М. Г. Стельмаховича. – К. : Інститут змісту і методів навчання МО України, 1998. – 337 с.
42. Масол Л.М. Виховний потенціал мистецтва – джерело освітніх інновацій / Л.М. Масол // Мистецтво і освіта – 2001. – №1. – 112 с.
43. Мартиненко С. М., Москаленко А. М. Організація науково-дослідницької роботи студентів з педагогічних дисциплін: Навч.-метод. посібник. – Кам'янець-Подільський, 2007. – 84 с.
44. Мацько Л. Стратегія мовної освіти в Україні. *Педагогічна газета*, 2004. № 5 (118). С. 3-5.
45. Мешко Г. М. Вступ до педагогічної професії [Текст] : навч. посібник для студентів ВНЗ. 2-ге вид., стереотип. К. : Академвидав, 2012. 197 с.
46. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка : навч. посібник. К. : Видавничий центр «Академія», 2001. 448 с.
47. Мороз О. Г. Навчальний процес у вищій педагогічній школі : навч. посібник // Національний педагогічний ун-т ім. М. П. Драгоманова; Інститут вищої освіти АПН України. К. : НПУ, 2001. 338 с.
48. Назаренко Г. І. Виховуємо людину. Гуманно-особистісний підхід : навч. посібник. Х. : Скорпіон, 2010. 374 с.
49. Омеляненко А. В. Формування професійної комунікативної культури майбутнього вихователя дошкільного навчального закладу. URL: <http://naukajournal.org/index.php/naukajournal/article/view/19>.

- 50.Орланова Н.П Складання казок дітьми старшого дошкільного віку // Дошк. пед. і психологія : республ. наук.-метод. зб. / Н.П Орланова. – Вип. 3. – Рад. шк.: 1967. 256 с.
- 51.Пасинок В. Г. Основи культури мовлення : навч. посібник. К. : Видавництво «Ліра-К», 2012. 184 .
- 52.Педагогічна майстерність : підручник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів / за ред. І. А. Зязюна. – К. : Вища школа, 2004. – 418 с.
- 53.Педагогический Энциклопедический словарь / гл. ред. Б. М. Бим-Бад; [редкол. : М. М. Безруких, В. А. Болотов, Л. С. Глебова и др.]. М. : Большая Российская энциклопедия, 2002. 967 с.
- 54.Пентилюк М. І. Ділове спілкування та культура мовлення : навчальний посібник. К. : Центр учбової літератури, 2011. 224 с.
- 55.Петровская Л. Д. Компетентность в общении. Социально-психологический тренинг. М., 1999. 120 с.
- 56.Піроженко Т. Особистісний розвиток дітей у іграх / Т. Піроженко, К. Карасьова // Дошкільне виховання. – 2012. – № 9. – 88 с.
57. Піроженко Т. О. Особистість дошкільника: перспективи розвитку : науково-методичний посібник /Т. О. Піроженко. – Тернопіль : Мандрівець, 2010. – 140 с.
- 58.Поніманська Т.І. Дошкільна педагогіка : підручник / Тамара Іллівна Поніманська. – 2-ге вид., доповн. – К. : Академвидав, 2-13. – 464 с.
- 59.Почепцов, Г. Г. Теорія комунікації / Георгій Георгійович Почепцов. К. : Видавничий центр «Київський університет», 1999. 308 с.
- 60.Практическая психодиагностика. Методики и тесты : [под ред. Д. Я. Райгородского]. Самара, 2009. 512 с.
- 61.Реан А. А. Коломинский Я. Л. Социальная педагогическая психология. СПб. : Питер, 1999. 243 с.
- 62.Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. СПб. : Питер, 2002. 720 с.

- 63.Савенкова Л. Комунікативність учителя. *Педагогіка толерантності*. 2007. № 1. С. 94-100.
- 64.Семенова А. В., Гурін Р. С. Осипова Т. Ю. Основи психології і педагогіки: Навчальний посібник. – К.: Знання, 2006. – 319 с.
- 65.Свінцицька В. Загальні поняття культури мовлення. URL: http://www.rusnauka.com/14_ENXXI_2009/Pedagogica/45774.doc.htm.
- 66.Скрипченко О. В. Вікова та педагогічна психологія / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук, І. С. Булах, Т. М. Зелінська. — К.: Просвіта, 2004. — 413 с.
- 67.Словник-довідник з української мови / Д. Гричишин, А. Капелюшний, О. Сербенська, З. Терлак. К. : Знання, 2004. 367 с.
- 68.Соколов В. Н. Педагогические взаимодействия в эвристическом обучении. М., 2003. 120 с.
- 69.Скрипченко О. В. Вікова та педагогічна психологія / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук, І. С. Булах, Т. М. Зелінська. — К.: Просвіта, 2004. — 413 с.
- 70.Сухомлинський В. О. Про виховання. К. : Либідь, 1995. 244 с.
71. Теоретико-методологічні засади модернізації змісту гуманітарної освіти у вищій школі України [Текст] : монографія / Г. В. Онкович, Н. М. Дем'яненко, В. К. Майборода та ін. ; за заг. ред. Г. В. Онкович. К. : Педагогічна думка, 2013. 282 с.
- 72.Трайнев В. А. Новые информационные коммуникационные технологии в образовании [Текст]. М. : Дашков и К, 2008. 318 с.
- 73.Удовенко О. М. Інтерактивні методи навчання. Управління школою. 2004. № 34 (82). С. 11-14.
- 74.Українське дошкілля: програма виховання та навчання дітей у дошкільних закладах / уклад. О. І. Білан, Л. М. Возна, О. Л. Максименко та ін. — Тернопіль : Мандрівець, 2012. — 264 с.
- 75.Фіцула М. М. Педагогіка : навч. посібник для студентів вищих пед. закладів освіти. К. : Видавничий центр «Академія», 2001. 364 с.

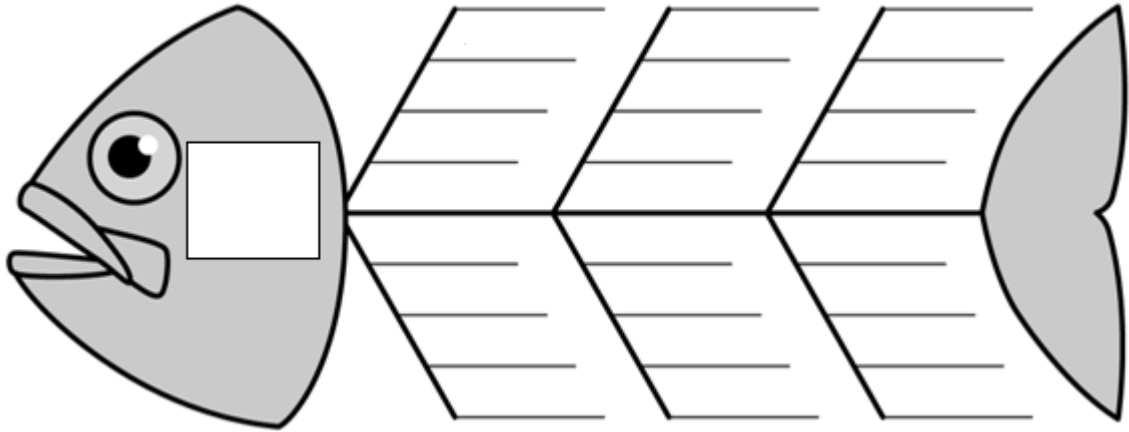
76. Франковська О. Ігрова педагогіка. Технологічний аспект // відкритий урок. – 2005. - № 21-22. – 59 с.
77. Шморгун О. О. «Психологія творчості» В. А. Роменця в контексті проблеми формування творчого потенціалу особистості в умовах інформаційного простору / О. О. Шморгун // «Синергетика і творчість» Матеріали Всеукраїнської конференції «Синергетика і творчість» 11 листопада 2011 р. / Інститут обдарованої дитини ДНАПН України. – К: [Б.В]. – 2011. – 186 с.

Кубики Рорі

Фішбоун

Система тренінгів на формування комунікативної культури майбутнього вихователя

Запропоновані завдання – це система тренінгів, спрямованих на формування комунікативної культури майбутнього вихователя ЗДО

ТРЕНІНГ 1.

Ввідне слово. Вітаю колеги! Я рада вітати вас на своєму заняття. Сьогодні ми будемо працювати над формуванням комунікативної культури майбутнього вихователя ЗДО.

3. Правила роботи в групі.

- Довірчий стиль спілкування (глузування і лихослів'я виключаються);
- Спілкування за принципом «тут і зараз» (обговорення тільки того над чим ведеться робота);
- Звернення на ти;
- Активність (навіть якщо завдання здається нецікавим – потрібно його виконати);
- Щирість у спілкування;
- Неприпустимість безпосередніх оцінок (оцінюється не людина: «Він не правий», «Він мені не подобається»)
- Повага до мовця (У кожного повинна бути можливість висловитися).

Що ж таке комунікативність? (Відповіді студентів)

Комунікативна компетентність це основа практичної діяльності людини в будь-якій сфері життя.

Організаційний момент (звучить приємна музика.)

Дійсно, все в наших руках: відчуваємо ми себе щасливою людиною або нещасним, радіємо ми кожному новому дню або просто ставимо галочки, доброзичливі і відкриті іншим людям або замкнуті, агресивні, заздрісні. Все залежить тільки від нас. Людина взаємодіє з навколишнім світом, за допомогою спілкування. Уміння ефективно спілкуватися – це унікальна здатність, яка робить людину успішною і цікавою особистістю і дозволяє

домагатися в житті своїх цілей і взаєморозуміння. Уміння спілкуватися – це мистецтво слухати і чути, мистецтво бачити і відчувати, вміння зрозуміти співрозмовника і донести до нього свої думки. Шановні колеги! Ми будемо навчати, виховувати і розвиваємо дітей теж в процесі спілкування. І від того, наскільки воно ефективно залежить результат нашого нелегкої праці, саме тому наша зустріч присвячена формуванню комунікативної культури.

1. Вправа «Пальці»

Зараз ми з вами спробуємо зрозуміти один одного без слів. Початкове положення учасників: учасники сидять на стільцях у колі. Завдання: усім учасникам «викинути» (показати) одну і ту ж кількість пальців на правій руці.

Правила:

Учасникам не можна розмовляти один з одним.

Кожен учасник стискає праву руку в кулак і виставляє її вперед.

За командою ведучого: «Пальці» кожен учасник «викидає» на правій руці будь-яку кількість пальців.

Учасники «викидають» пальці одночасно по команді ведучого і не змінюють кількість «викинутих» пальців до нової команди.

Коли завдання виконано, ведучий говорить про це групі.

2. Вправа «Гей, дядьку!»

Цілі: звернути увагу гравців один на одного, об'єднавши їх для вирішення завдань в умовах партнерських відносин; сприяти інтеграції групи, яка виникне завдяки необхідності постійно брати участь у спільній діяльності.

Група розбивається на дві-три підгрупи. Кожна підгрупа отримує один і той же блок питань.

Інструкція: як можна швидше і точніше відповісти на всі питання, представлені в списку, і дати відповіді ведучого. Команда сама визначає тактику гри: все робиться разом, відповіді шукаються одночасно за кількома напрямками, кожен відповідає за одне з питань ...

Зразки питань:

1. Імена скількох учасників тренінгу починаються з літери «С»?

2. Скільки вікон в коридорі першого поверху нашого університету?
3. Хто останнім пройшов практику у ЗДО?
4. Потрібно звернутися до Світлани, в якому місті вона народилася?
5. Скільки ламп у завідуючої в кабінеті?
6. Дізнайтеся, яке улюблене блюдо Олени.
7. Як звать члена тренінгової групи, який мешкає за адресою вул. Піщана, 14?
8. Скільки всього туалетів в ЗДО?
9. У чому одягнена сьогодні чергова по корпусу?
10. Скільки горобин зростає на алеї перед будівлею нашого ВНЗ?

Ось, так і в житті виходить, хто більш уважний і швидкий у відповідях, той краще розмовлятиме з батьками і вихователями. Він сприймає інформацію тільки потрібну для людини, знаходячи швидко відповідь.

3. Вправа «Шушаник Мінічна»

Мета: активізація пам'яті, гімнастика пам'яті.

Ведучий: для ефективного спілкування вихователя з колегами, батьками необхідно свідомо використовувати тактичні прийоми. Перш за все, необхідно вибрати оптимальну форму звернення, оскільки саме початок розмови може вплинути на її успішність. Крім того, слід вибрати форму привітання. Існують спеціальні техніки запам'ятовування імен та прізвищ. Одна з них полягає в тому, щоб при знайомстві постаратися повторити ім'я співрозмовника в найперші хвилини спілкування (можна кілька разів).

Інструкція. Вправа виконується в колі. Кожен учасник групи отримує картку, на якій написані ім'я та по батькові. Потім один із учасників запитує свого сусіда зліва: «Скажіть, будь ласка, як вас звать?». Той читає вголос ім'я на картці, наприклад Шушаник Мінічна. У відповідь перший учасник повинен відповісти будь-якою фразою, при цьому обов'язково повторити почуте ім'я співрозмовника, наприклад: «Дуже приємно, Шушаник Мінічна, з вами познайомитися» або «Яке у вас незвичайне красиве ім'я, Шушаник Мінічна». Після відповіді Шушаник Мінічна задає питання до свого сусіда

зліва: «Назвіться, будь ласка». І так до тих пір, поки черга не дійде до першого учасника.

Картки до вправи «Шушаник Мінічна»: Глоріоза Прововна, Вільгельміна Авелівна, Вівіана Іонічна, Генофєва Іркнесьвна, Феосенія Патрікіївна, Саватія Стратоніконівна, Беата Нифонтівна, Вожена Гедеонівна, Антігона Майєвна, Домітиллі Ювенал'євна, Синклітикія Рубенівна, Препедігна Аристидівна, Вестіта Євменівна, Ерміонія Питиримівна, Розалія Газізовна, Іона Альгедрасович, Юрмола Ханяфовна.

4. Гра «Два півкулі»

Наша майбутня робота передбачає щоденне спілкування з батьками дітей. У житті буває всяке, не завжди ми задоволені один одним, іноді навіть найближчі люди викликають у нас негативні емоції, часом нас може чимось не влаштовувати будь-який з батьків.

Всі учасники діляться по 3 людини. Двоє людей уособлюють півкулі головного мозку батька, а третій – це вихователь або батько, який висловлює «батьку» або «вихователю» претензію (вона повинна формулюватися чітко і конкретно і адресовуватися реально існуючому батькові або вихователю).

Завдання «півкуль» відповісти на претензію спільно (кожен говорить по одному слову, щоб вирішити проблему. Наприклад, вихователь запитує: «Чому Ви кожен день спізнюєтеся?». «Права півкуля»: «Ми.» «Ліва півкуля»: «проспали» . Потім учасники міняються місцями.

Ця гра підвищує активність, стимулює комунікативні навички, сприяє вмінню швидко приймати рішення.

5. Діагностична частина.

Методика оцінки агресивності педагога А. Ассінгера

Мета: дозволяє визначити, чи достатньо педагог коректний у відносинах зі своїми колегами, вихованцями і чи легко їм спілкуватися з ним. Анкети заповнюються і обробляються заздалегідь. Результати видаються кожному.

Загальний результат зараз я вам озвучу. Брало участь в опитуванні 21 осіб. Результат у нас вийшов відмінний, все ми набрали до 35 балів, а це означає що ми всі надмірно миролюбні, що зумовлено недостатньою впевненістю у власних силах і можливостях. Це, звичайно, не означає, що ви, як травинка, яка гнеться під будь-яким вітерцем. І все ж побільше рішучості вам не завадить!

Одна людина набрав 37 балів що означає помірну агресивність, але цілком успішно йдете по життю, оскільки в вас досить здорового честолюбства і самовпевненості.

Сильно агресивних людей в нашому колективі немає !

6. Вправа «Рекламний ролик»

Всім нам добре відомо, що таке реклама. Щодня ми безліч разів бачимо рекламні ролики на екранах телевізорів і маємо уявлення, якими різними можуть бути презентації того чи іншого товару. Оскільки ми всі – споживачі рекламованих товарів, то не буде перебільшенням вважати нас фахівцями з реклами. Ось і уявімо собі, що тут ми зібралися для того, щоб створити свій власний ролик для якогось товару. Наше завдання – представити цей товар публіці так, щоб підкреслити його кращі сторони, зацікавити ним. Все – як у звичайній діяльності рекламної служби.

Але один маленький нюанс – об'єктом нашої реклами будуть: конкретні люди, які сидять тут, в цьому колі.

Зараз напишіть своє ім'я та кинете в цю коробочку, я перемішаю і кожен з вас витягне картку, на якій написано ім'я одного з учасників групи. Може виявиться, що вам дістанеться картка з вашим власним ім'ям. Нічого страшного! Значить, вам доведеться рекламувати самого себе. В нашій рекламі буде діяти ще одна умова: ви не повинні називати ім'я людини, яку рекламуєте. Більш того, вам пропонується уявити людину як товар або послугу. Придумайте, ким міг би виявитися ваш протезе, якби йому не попало народитися в людській подобі. Може бути холодильником? Або заміським будинком? Тоді що це за холодильник?

Назвіть категорію населення, на яку буде розрахована ваша реклама. Зрозуміло в рекламному ролику повинні бути відображені найважливіші і – справжні гідності рекламованого об'єкта. Тривалість кожного рекламного ролика – не більше однієї хвилини.

Після цього група повинна буде вгадати, хто з її членів був представлений в цій рекламі. При необхідності можете використовувати в якості антуражу будь-які предмети, що знаходяться в кімнаті, і просити інших гравців допомогти вам. Час на підготовку – десять хвилин.

7. Задушевна розмова

Мета: забезпечити кожному учаснику тренінгу можливість отримання індивідуальної та групової оцінки його особистості, а також дати йому можливість зворотного зв'язку з групою.

Інструкція: ми з вами проводимо разом досить багато часу, і це дало нам можливість пізнати один одного і проявити себе. Для людини, на мій погляд, характерна цікавість: «А як мене сприймають інші?» Так як всі ви – учасники тренінгу комунікації, то і питання, який ми обговоримо: «Який я в стосунках з іншими?».

Кожен малює на своєму листочку хмаринку і сонце і ділить листок по полам, а між ними пишемо своє ім'я. У ці колонки ми будемо писати один одному позитивні і негативні якості, які проявляються в міжособистісному спілкуванні. Листочки повинні прийти назад до господаря. Проводиться вправа під музику.

8. Заключительная бесіда «Плани на майбутні»

Мета: Виявлення ефективності тренінгу в особистісно-професійному плані. Кожен учасник висловлюється по колу про своє майбутнє по два слова.

ТРЕНІНГ 2

Ведучий: Доброго дня, шановні колеги. Ми раді вітати Вас в нашій аудиторії. І нашу зустріч мені хотілося б почати з наступного висловлювання: «Якщо ви просто спілкуєтеся, ви можете отримати результати. Але якщо ви спілкуєтеся з розумом, ви можете творити чудеса» (Джим Рон)

Велика частина робочого дня вихователя ЗДО (70%) протікає в обстановці ситуації спілкування (з дітьми, батьками, колегами, представниками адміністрації), тому зараз представляється найбільш значущою проблема розвитку комунікативної культури як професійної цінності сучасного педагога. Сучасний педагог повинен володіти наукою ділових відносин, вміти вести переговори, давати інтерв'ю, проводити співбесіди і презентації, тобто бути хорошим комунікатором. Розвиток навичок ефективної комунікації один з чинників професійної компетентності педагога ЗДО. Далі відбувається ознайомлення з інтерактивною презентацією

Ведучий: Я пропоную вам послухати притчу.

1 слайд

Жив-був юнак, який не вмів знаходити спільну мову з людьми. Батько дав йому повний мішок цвяхів і сказав, забивати один цвях у ворота саду кожен раз, коли той втратить терпіння або посвариться з ким-небудь.

У перший день він забив 37 цвяхів у ворота саду. У наступні тижні навчився контролювати кількість забитих цвяхів, зменшуючи його день у день. Він зрозумів, що простіше контролювати себе, ніж забивати цвяхи.

Нарешті, настав той день, коли юнак не забив жодного цвяха у ворота саду. Він прийшов до батька і сказав йому цю новину. Тоді батько сказав юнаку, виймати один цвях із воріт, кожен раз, коли він не втратить терпіння. Нарешті настав той день, коли юнак зміг сказати батькові, що витягнув всі цвяхи.

Батько підвів сина до садових воріт: «Сину, ти прекрасно себе вів, але поглянь, скільки дірок залишилося на воротах. Ніколи вони вже не будуть

такими як раніше. Коли ти з кимось лаєшся і говориш йому неприємні речі, ти залишаєш йому рани як ті, що на воротах».

Спілкування важлива складова життя кожної людини, а спілкування в професії вихователя – його головний інструмент.

А зараз я пропоную вам виявити свій рівень товариськості. У кожного з вас є опитувальник, що складається з 16 питань, прочитайте кожне питання і напишіть відповідь – «так», «ні», «іноді». За кожне «так» нараховується 2 бали, за відповідь «іноді» - 1 бал, за відповідь «ні» - 0 балів.

(Студенти заповнюють опитувальник В. Ряховського для визначення рівня товариськості, підраховують бали і знайомляться з інтерпретацією балів).

Ведучий: Кожен з вас виявив свій рівень товариськості і можливо, деяким, є над чим попрацювати. Успіх в будь-якій справі залежить на 20% від професійної підготовленості і на 80% від загальної комунікативної культури. Від того, наскільки грамотно ми спілкуємося з оточуючими, наскільки правильно доносимо свої думки і аргументуємо свою позицію, наскільки відчуваємо себе впевнено, залежить успіх кожного з нас в будь-якому починанні і справі.

Спілкування – складний багатоплановий процес встановлення і розвитку контактів між людьми і групами, що породжується потребами спільної діяльності і включає в себе як мінімум В спілкуванні вихователю необхідно вміння знайти правильне слово, правильний тон, правильну «прибудову» до партнера, щоб прагнення переконати в чому-небудь досягало необхідної мети. Особливо це важливо в ситуації ділового спілкування.

Професійний вихователь, в свою чергу, є єдиною людиною, яка більшу частину свого часу відводить у навчання і виховання дітей. Решта дорослі, включаючи батьків дитини, зайняті своїми професійними проблемами і домашніми турботами і не можуть багато часу приділяти дітям. А так як, тільки творчий вихователь може виховати творчу людину, то особливу увагу потрібно приділяти активізації професійного та особистісного

самовизначення самого вихователя, його саморозвитку, а також розвитку його професійного і творчого потенціалів. Під професійно-педагогічним спілкуванням розуміють систему взаємодії педагога і виховуваних, змістом якого є обмін інформацією, пізнання особистості, надання виховного впливу. Вихователь виступає як активатор цього процесу, організовує і направляє його.

3 слайд

Я пропоную вам ряд комунікативних вправ, спрямованих на розвиток основних навичок комунікативної культури. Дані вправи є різноманітними за своєю внутрішньою спрямованістю і можуть бути використані в роботі з дітьми, і в роботі з дорослими.

Вправа «Слоник вітає»

Середній палець правої руки перетворюється в «хобот», інші чотири пальця – лапи слоника. «Слоник» правої руки стоїть на долоні лівої руки. По колу, торкаючись хоботком хоботка «сусіда-слоника» передається вітання: «Здрастуй, я слоник Катя» і т. д.

Вправа «Одна при одній»

Я пропоную вам пограти в гру-активатор «Одна при одній», під час якої всім учасникам потрібно виконувати дуже-дуже швидко рухи. Станьте в коло, виберіть собі партнера і швидко потисніть йому руку.

А тепер я буду вам говорити, якими частинами тіла вам потрібно буде дуже швидко «привітатися» один із одним. А коли я скажу: «Одна при одній!», ви повинні поміняти партнера.

- Права рука до правої руки!
- Ніс до носа!
- Спина до спини!
- Одна при одній.
- Носок до носка!
- Живіт до живота!
- Лоб до лоба!

- Одна при одній.
- Бок до боку!
- Коліно до коліна!
- Мізинець до мізинця!
- Одна при одній.
- Стегно до стегна!
- Вуха до вуха!
- П'ятка до п'яти!
- Одна при одній.
- Потилиця до потилиці!
- Локоть до ліктя!
- Кулак до кулака!
- Одна при одній.

Потисніть один одному руки. Молодці. Дякуємо.

4 слайд

Також не можна не згадати один із компонентів сучасної педагогічної діяльності, це креативність. Креативність є провідним компонентом педагогічної діяльності і є вирішальним фактором просування педагога до вершин педагогічної майстерності. Творчим продуктом креативного педагога можуть бути нові освітні технології, форми, методи навчання і виховання.

У перекладі з англійської «креативність» означає – творити, створювати. Вона не обов'язково пов'язана з такими видами діяльності, що традиційно відносяться до «творчості», як малювання, складання віршів або музики, гра на сцені і т.д. Вона проявляється, коли доводиться діяти в ситуаціях невизначеності, відсутності чітких алгоритмів, невідомості суті і способів вирішення постаючих перед людиною проблем, непередбачувано мінливих умов. Креативність має на увазі під собою систему творчих здібностей.

«Отже, креативність представляється як ансамбль характеристик, наявних у кожній людській істоті, характеристик, здатних розвиватися і давати можливість їх власникові думати незалежно, гнучко, з уявою. Які б не були відмінності, які можна встановити, креативність властива всім індивідам» (Донсон, 1997 р.).

В останні роки вкоренилося твердження «У творчо працюючого вихователя – творчо розвинені діти». Ще В. Сухомлинський підкреслював, що тільки творчий педагог здатний запалити в дітях спрагу пізнання, тому кожному педагогу необхідно розвивати креативність, що є головним показником його професійної компетентності.

Наведу невелику історію, герой якої має яскраво виражену здатність до творчості: під час Першої світової війни містеру Херрігану дружина прислала відчайдушний лист. «Схоже, у всій Ірландії не залишилося жодного працездатного чоловіка, – писала вона, – і мені доводиться самій копати сад». у відповідь Херріган написав: «Не копай сад. Там закопано зброю». Лист було розкрито цензурою, в будинок дружини нагрянули солдати і перекопали весь сад до останнього дюйма. «Не знаю, що й думати, дорогий, – написала місіс Херріган чоловікові, – прийшли солдати і перерили весь наш сад. – «Тепер посади картоплю», – відповів Херріган).

Завдання «Перевертні»

- Поважні колеги, завдання – «Перевертні». Діти не завжди чітко вміють висловити свої думки, тому в будь-якому випадку ви повинні навчитися їх розуміти.

5 слайд

Вам потрібно відгадати по «перевертнях» назву відомого фільму або прислів'я.

Завдання команді 1.

Василь Іванович залишається на роботі – «Іван Васильович змінює професію».

Сумні дорослі – «Веселі хлопці».

Голосніше стоїш – ближче не будеш – «Тихіше їдеш – далі будеш».

Крик баранів – «Мовчання ягнят».

Мужик на возі – меринові важче – «Баба з возу – коням легше».

Завдання команді 2.

6 слайд

З лінню НЕ засунеш і птицю в море – «Без праці не виловиш і рибку зі ставка».

Холодні ноги – «Гарячі голови».

Не бійся велосипеда – «Бережись автомобіля».

У симфонічному оркестрі не тільки хлопчики – «В джазі тільки дівчата».

Завдання команді 3.

7 слайд

- Вам необхідно намалювати «як пахне веселка». Другий команді – «про що мріють зірки».

- Розкажіть про свій малюнок, чи було важко виконати таке завдання. У чому полягала складність?

Завдання команді 4.

8 слайд

- Я пропоную вам перетворитися в музикантів. У двох чоловік з команди в руках по музичному інструменту, інші наспівують мелодію (без слів). Завдання команди суперника відгадати її і поставити іншу.

Завдання команді 5.

9 слайд

- А зараз я пропоную наступне завдання. Вам необхідно запропонувати найбільшу кількість варіантів використання першій команді – гудзиків, другий команді – порожнього флакончика з-під парфумів.

Заключні слова ведучого: - Знаєте, яку різницю робив Гілфорд (автор одного з класичних досліджень) між креативними людьми і всіма іншими? Креативні шукають безліч відповідей на одне питання, а всі інші шукають єдино правильну відповідь з усіх можливих. Так ось я вам бажаю знайти безліч нестандартних відповідей на єдино можливу відповідь. І навчити цього своїх вихованців. У висновку мені хочеться подарити вам невеликі буклети, які допоможуть вам у вашій роботі.

Педагогіка не стоїть на місці, вона розвивається. З'являються нові програми і технології. Успіх в роботі вихователя залежить від його професіоналізму, знань, досягнень вітчизняної та зарубіжної педагогіки, творчої активності та ініціативи. Щоб не відстати від часу, необхідно постійно підвищувати професійну компетентність, тобто розвиватися, самовдосконалюватися.

10 слайд

І пам'ятайте – майстрами спілкування не народжуються, ними стають!

ТРЕНІНГ 3

Форма проведення тренінгу – коло, можливе вільне переміщення по залу при виконанні вправи в підгрупах.

Мета: формувати навички комунікативної культури.

Ввідне слово

- «Вітаємо! Я рада вітати вас на заняття. Сьогодні ми проведемо заняття тривалістю 2 2,5 години. І буду дуже рада якщо, хтось почерпне для себе поживу для думок. Тема нашого заняття – виховання комунікативної культури починається з педагога.

Правила роботи в групі.

Довірчий стиль спілкування (глузування і лихослів'я виключаються);
Спілкування за принципом «тут і зараз» (обговорення тільки того над чим ведеться робота);

Звернення на ти;

Активність (навіть якщо вправу здається нецікавим - потрібно його виконати);

Щирість у спілкування;

Неприпустимість безпосередніх оцінок (оцінюється не людина: «Він не правий», «Він мені не подобається»)

Повага до мовця (у кожного повинна бути можливість висловитися).

3. «НІХТО НЕ ЗНАЄ, ЩО Я ...»

Кожен з учасників (по колу або в довільному порядку) доповнює фразу: «Ніхто в групі не знає, що я ...» Наприклад: «Ніхто в групі не знає, що я сьогодні не почув дзвінок будильника», або «Ніхто в групі не знає, що більше всього на світі я люблю солоні огірки », або« Ніхто в групі не знає, що мені снилося сьогодні вночі ... І я нікому не скажу! ».

Можна запропонувати учасникам і інші фрази для доповнення:

«А сьогодні я краще, ніж учора, бо ...»;

«Я дуже радий тому, що я ...»;

«Я готовий гори звернути, тому що ...»;

«Ми всі сьогодні будемо ...».

Перегляд міні фільму «Толерантність».

Теорія: Поняття «Толерантність» і поняття «Інтолерантність».

Толерантність означає повагу, прийняття і правильне розуміння багатого різноманіття культур нашого світу, наших форм самовираження і способів прояву людської індивідуальності. Толерантність робить можливим досягнення миру і сприяє заміні культури війни культурою світу. Прояв толерантності не означає терпимого ставлення до соціальної несправедливості, відмови від своїх переконань або поступці чужим. Толерантність означає, що кожен є вільним дотримуватися своїх переконань і визнає таке ж право за іншими; означає визнання того, що люди за своєю природою розрізняються за зовнішнім виглядом, становищем, мовою,

поведінкою і цінностями, мають право жити в мирі та зберігати свою індивідуальність і не можуть нав'язувати погляди однієї людини іншій.

Інтолерантність – це неприйняття іншої людини, неготовність до співіснування з іншими людьми; інтолерантність проявляється через деструктивну, конфліктну, агресивну поведінку.

Завдяки зусиллям ЮНЕСКО в останні десятиліття поняття «толерантність» стало міжнародним терміном, найважливішим ключовим словом в проблематиці світу.

У науковій літературі толерантність розглядається перш за все як повага і визнання рівності, відмова від домінування і насильства, визнання різноманіття людської культури, норм, вірувань і відмова від зведення цього різноманіття до єднання або до переваги якоїсь однієї точки зору. Толерантність передбачає готовність прийняти інших такими, якими вони є, і взаємодіяти з ними на основі згоди. Толерантність не повинна зводитися до індиферентності, конформізму, ущемлення власних інтересів. В першу чергу вона передбачає взаємність і активну позицію всіх зацікавлених сторін. Толерантність є важливим компонентом життєвої позиції зрілої особистості, яка має свої цінності та інтереси, готової, якщо буде потрібно, їх захищати, але одночасно з повагою відноситься до позицій і цінностей інших людей.

1.Вправа-розминка «Чим ми схожі»

Мета: підвищення довіри учасників групи один до одного, формування толерантних взаємовідносин.

Необхідний час: 10 хв.

Процедура проведення: Члени групи сидять у колі. Ведучий запрошує в коло одного з учасників на основі будь-якої реальної чи уявної схожості з собою. Наприклад: «Ольга, вийди, будь ласка, до мене, тому що у нас з тобою однаковий колір волосся (або ми схожі тим, що ми жителі Землі, або ми однакові на зріст і т.д.)». Ольга виходить в коло і запрошує вийти когонебудь з учасників таким же чином. Гра продовжується до тих пір, поки всі члени, групи не опиняться в колі. (Звучить музика).

Виявляється ми з вами такі різні, і в той же час ми все ж, один із одним схожі.

2. Вправа-демонстрація «Вплив слова на людину»

Матеріали: стакан з чистою водою, сіль, перець, жменька землі.

Ведучий: Візьмемо склянку води. Уявімо, що це людська душа – чиста, проста, наївна, здатна вбирати в себе все і хороше, і погане.

Сіль – грубі, солоні слова;

Перець – пекучі, образливі слова;

Жменя землі – неуважність, байдужість, ігнорування.

Коли ми це все змішаємо – отримаємо стан людини. Скільки пройде часу, поки все осяде, забудеться? А варто лише легенько збовтати – і все підніметься на поверхню. А це стреси, неврози.

Обговорення:

- Які почуття у вас виникли під час цієї вправи-демонстрації?

Висновок. Коли ми з кимось сваримося і говоримо щось неприємне, ми залишаємо в душі людини негативні сліди. І не має значення, скільки разів ми потім попросимо вибачення. Словесні рани заподіють таку ж біль, як і фізичні. Тому свою терпимість, розуміння ми можемо виявляти по-різному: спокійно, витримано, доброзичливо, тобто толерантно.

3. Вправа «Плакат толерантності та інтолерантності»

Мета: уточнити і закріпити знання учасників про основні характеристики толерантності та інтолерантності.

Обладнання: ватман формату А1, фломастери, фарби, ножиці, журнали.

Необхідний час: 15 хвилин.

А тепер ми трохи з вами попрацюємо, розділіться на дві групи осінь, зима.

Хід вправи. Учасники об'єднуються в дві групи. Кожна група повинна підготувати «плакат толерантності» і «плакат інтолерантності» у вигляді колажу з кольорових картинок, вирізаних з різних журналів. Кожна команда при розподілі на групи отримує свою назву: осінь – толерантні, зима – інтолерантності. Спікери груп презентують свої напрацювання.

Казка про толерантність, про інтолерантність.

Молодці!

А тепер я розповім вам результати нашої діагностики. Свої результати ви отримаєте на руки, а загальну картину я зараз вам розповім.

4. Гра «Зрозумій без слів»

Обладнання: аркуш паперу з написаним для показу завданням. Педагоги діляться на 2 команди, в кожній команді обирають одного ведучого (який буде вгадувати ситуацію, він виходить за двері).

Завдання:

Толерантність передбачає вміння терпляче вислухати і зрозуміти іншу людину. У той же час – уміння терпляче і спокійно порозумітися, навіть якщо тебе насилу розуміють.

Для першої команди:

Ведучому дається інструкція бути чоловіком, який дивиться у вікно на дружину з 10 поверху, потрібно йому зрозуміти, що вона намагається йому показати і пояснити. Іншим учасникам зачитується наступна ситуація.

Ситуація 1:

Ви спізнюєтеся на роботу, Наспих збираєте сумку, одягаєте пальто, прощаєтеся з чоловіком і спускаєтеся з 10 поверху у двір. Тут, заглянувши в сумку, ви виявляєте, що залишили вдома ключ в кишені куртки і телефон. Зателефонувати ви не можете. І щоб не повертатися, жестами та мімікою пояснюєте ситуацію чоловікові, який дивиться зверху через скло, що ви:

- забули вдома ключ,
- закінчите роботу о 4 годині,
- зайдете після роботи в магазин за молоком,
- а потім прийдете додому,
- нехай він залишить ключ від будинку сусідки по майданчику.

Вибирається інший бажаючий, вийти за двері у іншої команди, яким пропонується відчутти себе бабусею, що розвішує білизну, яка побачила дівчину, жестикулює і намагається зрозуміти, що та їй показує. Іншим учасникам зачитується наступна ситуація.

Ситуація 2:

Ви вийшли на балкон повісити білизну. Ваш малюк повернув ключ в балконних дверях і ви з дитиною залишилися по різні боки. На подвір'ї нікого немає. Покликати допомогу вам ніде. Тільки в будинку навпроти напівглуха бабуся вішає на балконі білизну. Ви жестами:

- пояснюєте їй ситуацію,
- просите викликати службу порятунку або зателефонувати на роботу чоловікові і попросити його прийти додому.

Обговорення:

- Які почуття ви відчували, коли бачили, що вас не розуміють?
- Чи легко вам було зрозуміти вашого партнера? Чому?

Бути почутим і зрозумілим – це дуже важливо для кожного. Не завжди ми розуміємо один-одного. Тому що кожен бачить і розуміє світ по-своєму. Але якщо бути уважним і терплячим, то навіть без мови можна зрозуміти іншого і допомогти йому.

5. «Чарівне озеро»

Для вправи знадобиться скринька, в яку заздалегідь кладеться невелике дзеркало. Всі учасники сідають в коло і закривають очі.

Інструкція: «Зараз Ви будете передавати один одному шкатулку. Той, хто отримує цю шкатулку, повинен відкрити очі і заглянути всередину. Там, в маленькому «чарівному» озері, ви побачите саму унікальну і неповторну людину на світі. Посміхніться їй».

- Як ви розумієте значення слова «унікальний»?

Питання після виконання вправи.

1.Змінилась ваша думка у тому, хто ж самий унікальний і неповторний на світі?

2. Як в ході виконання цієї вправи відповіла вам ця людина на вашу посмішку?
3. Якого відношення ви чекаєте до себе від унікальної і неповторної особистості?

6.Вправа «Промінчики толерантності» на кінець тренінгу

Мета: систематизація знань про поняття «толерантність».

Перед вами «Сонечко», йому не вистачає промінчиків, а промінчики це наша толерантність, з чого ж вона складається ?. Ваше завдання написати на промінці: «Що для вас означає толерантність?» (Можна ускладнити: можна використовувати літери слова «Толерантність» (підказку роздрукувати).

Ще, як приклад характеристик толерантної особистості, наведемо наступні:

- терпіння,
- довіра,
- вміння володіти собою,
- поблажливість,
- доброзичливість,
- вміння не засуджувати інших,
- терпимість до відмінностей,
- здатність до співпереживання,
- вміння слухати.

Загальне обговорення того, що вийшло.

Притча

Жив в пустелі маленький кактус – прикольна, цікава колючка. І мріяв він познайомитися з людьми. Інші кактуси його відмовляли: «У них немає колючок, і вони не люблять нас! Проходячи повз тільки і думають, як нас штовхнути якомога болючіше». Але малюк продовжував думати про зустріч із людьми. І ось одного разу проходив в пустелі караван. Всі кактуси ніби скупилися, намагаючись, стати непомітнішими. І тільки наш малюк привітно розправив свої колючки, запрошуючи до знайомства. До нього підійшов чоловік, як водиться, уколосся і вимовив: «Ти такий же виродок, як і інші» і

відійшов. Засмутився наш кактус-малюк, заплакав, і раптом його сльози стали перетворюватися в прекрасну квітку.

Обернувся чоловік, побачив таку красу і подумав: «Треба ж! І в такому виродку може бути краса! »

Давайте ж вчитися бачити в інших і показувати в собі не колючки, а красу і доброту колеги!

Рефлексія: Скажіть по два слова кожен про виконану роботу.

Перелік питань з курсу «Педагогічна майстерність» з формування комунікативної культури майбутнього вихователя ЗДО

1. Педагогічне спілкування у сучасній освітній парадигмі: генезис парадигм освіти. Сучасна освітня парадигма. Основні принципи (демократизація, гуманізація) (4 год).

2. Педагогічне спілкування. Генезис, визначення, структура, функції. Педагогічне спілкування як фактор оновлення сутнісних характеристик парадигми освіти (4 год).

3. Характеристика взаємодіючих суб'єктів освіти в сучасній освітній парадигмі: поняття суб'єкта в педагогіці. Педагог як суб'єкт професійної діяльності та спілкування. Навчання як суб'єкт навчальної діяльності та взаємодії (4 год).

4. Характеристика взаємодії суб'єктів педагогічного процесу. Дидактичний комунікативний вплив – базова категорія педагогічного спілкування: ДКВ у сучасній освітній парадигмі, в структурі педагогічного спілкування (4 год).

5. Педагог – ініціальна ланка спілкування, суб'єкт дидактичного комунікативного впливу. ДКВ педагога як форма управління навчальною діяльністю групи і студента (4 год).

6. Структурно-функціональний аналіз ДКВ. Формування культури дидактичного комунікативного впливу педагога в процесі професійної підготовки: професійна культура педагога: характеристика основних компонентів (4 год).

7. Комунікативна культура і компетентність – ядро професійної культури педагога. Стиль педагогічного спілкування як інтегральний показник комунікативної культури дидактичного впливу. Дидактичні основи формування культури комунікативного впливу педагога (4 год).